

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands • Norsk Numismatisk Forening • Numismatisk Förening i Åbo • Skånes Numismatiska Förening • Suomen Numismaattien yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen • Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet • Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns • Numismatiska Forskningsgruppen • Universitets Kulturhistoriske Museer Myntkabinett

Møntskatten fra Hedeby's havn til revision

Ytterligare ett Olav Haraldssonmynt

*The missing link
– Søslingeudmøntningen i Ribe og Ålborg 1524*

*Något om guldmyntshantering
i det senmedeltida Stockholm*

Nyt aftryk i næver – Kongsberg 8 skilling 1772

Nr. 1 • Marts 2012

Kære læser!
Du holder nu det første nummer af det nye NNUM i hånden. Formatet er større, sort er afløst af farver, lay-outet er moderniseret.

Dette er udmøntningen af den beslutning, der blev taget på NNU's møde i København i juni 2010 om at modernisere NNUM (se NNUM 2010, s. 158). Efterfølgende har der været en frugtbar proces styret af unionsformanden Pekka Säilä. Meningsudvekslingerne fandt i første omgang sted via e-mail, og slutteligt mødtes vi i september sidste år i Lund med Bernt Thelin som vært. Redaktionen vil gerne sige tak for givende diskussioner, synspunkter og ikke mindst den opbakning, der gav sig til kende fra flere unionsmedlemmers side. Vi tager de mange gode idéer til os og vil gøre vort bedste for at være tilliden værdig.

Et er redaktionens intentioner, noget andet er hverdagens realiteter. Et blad kan ikke blive bedre end de artikler, som forfatterne bidrager med. Der har været rejst berettiget kritik af, at andelen af danske artikler var for stor. Det er derfor en stor glæde at opleve, at opmærksomheden omkring bladet de sidste par år har medført en markant stigning i antallet af artikler fra Norge, Sverige og Finland. Vi tager det som et udtryk for støtte til bladet, som vi gerne vil takke for. Vi vil gøre vort til, at denne tendens også fremover fastholdes og udbygges.

Det er vores intention, at NNUM skal bringe nye numismatiske forskningsresultater, men også stof, som er interessant for samlere. Bedst er det, når begge disse aspekter kan forenes i en og samme artikel. Der skal være nyhedsstof om arrangementer, personalia, møntudgivelser, nye sedler og – ikke mindst – medaljer. Særligt vægt vil blive lagt på omtale af nye numismatiske bøger. Vi vil gerne opfordre alle til at bidrage med tekster indenfor disse felter!

Det gamle lay-out har 20 år på bagen (se NNUM 1992, s. 18). I alle disse år har Frederiksberg Bogtrykkeris grafikere vogtet over den praktiske implementering af lay-outet – det vil vi gerne takke for. Det nye design, som ser dagens lys med dette nummer, er udarbejdet af Torben Juul Hansen, der er kendt fra DNFs udgivelser. Han vil også stå for opsætningen af tekst og billeder i de enkelte numre. Vi ser frem til samarbejdet!

Med håbet om, at der vil blive taget godt imod "den gamle vin på nye flasker".

Redaktionen

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.
Udkommer i 2012 med fire numre; marts, maj, august og november.
Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Hovedredaktør:

Museumsinspektør, Jens Christian Moesgaard
Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Nationalmuseet, DK-1220 København K
Tlf.: +45 33 47 31 44.
jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
økonomikonsulent Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande

Norge:

Håkon Ingvaldsen,
hakon.ingvaldsen@khm.uio.no
Svein H. Gullbekk s.h.gullbekk@khm.uio.no

Sverige:

Ian Wiséhn, ian.wisehn@myntkabinettet.se

Island:

Anton Holt, anton.holt@sedlabanki.is

Finland:

Tuukka Talvio, tuukka.talvio@nba.fi

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., 1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16.

Eftertryk af artikler m.v. kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Layout: Torben Juul Hansen
Afleveret fra trykkeriet i uge 10.
Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

Af Søren M. Sindbæk:

**Møntskatten fra Hedeby's havn
til revision 4**

Av Bo Gunnarsson:

Ytterligare ett Olav Haraldssonmynt 8

Af Niels Jørgen Jensen og

Mogens Skjoldager:

**The missing link – Søslingeudmøntningen
i Ribe og Ålborg 1524 14**

Av Frédéric Elfer:

**Något om guldmyntshantering
i det senmedeltida Stockholm 18**

Af Michael Märcher:

**Nyt aftryk i næver – Kongsberg
8 skilling 1772 24**

Håkon Ingvaldsen anmelder:

**Helle W. Horsnæs, Crossing Boundaries.
An Analysis of Roman Coins
in Danish Contexts 26**

Jens Christian Moesgaard anmelder:

**Tony Abramson (udgiver),
Studies in Early Medieval Coinage.
Vol. 2, New Perspectives 30**

Medalj över Tom C. Bergroth 31

Af Niels Stampe:

**Dronning Margrethe II's
40 års regeringsjubileum. 32**

Af Jens Christian Moesgaard:

Vin, mønter og begrebsforvirring 35

Møntskatten fra Hedeby havn til revision

Af Søren M. Sindbæk¹

Et havnekarver hænder der lidt af hvert. Da havnen i Hedeby – den ældste, vi kender til af slagsen i Skandinavien – blev udgravet i 1979-80 fandt man drikkeglas og tabte nøgler, legetøj, sværd og guldsmedeværktøj, en opbrudt skattekasse, falske mønter, et vikingskib og en kirkeklokke, der alle på et tidspunkt var endt i havnebassinets mørke vand, givetvis under interessante omstændigheder.

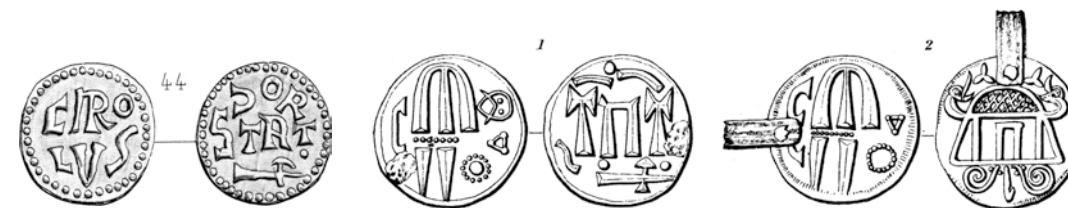
Blandt disse fund er også et med særlig betydning for Nordens tidlige mønthistorie: en lille skat bestående af flere hundrede glasperler og sammen med dem syv ganske særlige sølv mønter. Seks af mønterne hører til de sjældne Hedeby mønter fra anden fjerdedel af 800-årene, mens den sidste mønt er en karolingisk penning fra omtrent samme tid. Ud fra mønternes numismatiske datering er fundet en central kilde til møntbrug i Skandinavien i den tidligste del af vikingetiden; men en ny bog sår tvivl om skattens datering.

Sven Kalmrings *Der Hafen von Haithabu* (udgivet i 2010) er en formidabel udredning af en unik arkæologisk udgravning.² Blandt et kaos af mere end to tusinde stykker bolværkstømmere og et utal af andre anlæg og fund er det lykkedes at rekonstruere havnens historie skridt for skridt gennem vikingetiden. Efter spredt aktivitet i 700-tallet vokser en bymæssig bebyggelse med tilhørende landgangsbroer frem i andet årti af 800-tallet. Omkring 865 bygges den første egentlige anløbsbro, der følges af flere udbygninger indtil omkring år 1000.

Med denne udredning får mange fund fra havnen, der tidligere blev anset for løsfund, en ny kontekst. I en minutøs gennemgang viser Kalmrings, at større genstande som møllesten, dyreknogler og gevirstumper fra kammagerens værksteder havnede i åbent vand ved siderne af anløbsbroerne.³ Småting som vægtlodder, glasperler og ikke mindst mønter findes derimod især under anløbsbroerne.⁴ Her må de være faldet ned mellem træplankerne i forbindelse med udvekslinger på bryggen, der måske ligefrem fungerede som Hedeby markedsplads.⁵ Tidspunktet hvor disse genstande blev tabt eller nedlagt kan derfor i princippet anslås ud fra deres placering i forhold til anløbsbroerne, hvis datering er fastlagt ved åringsdateringer. I mange tilfælde stemmer resultatet smukt overens med genstandenes typologiske datering, men ingen regel uden undtagelser. Til disse hører netop skattefundet med Hedeby mønter.

Dette fund fremkom ved soldning af jord fra et enkelt lag i et enkelt felt (plankvadrat 115), uden at der blev fundet tilsvarende genstande i nogle af de omgivende felter.⁶ Til trods for at der ikke blev fundet spor af en beholder, tør det derfor være givet, at de to højest usædvanlige samlinger af genstande – perlerne og mønterne – hører sammen og formentlig har ligget samlet i en pung eller pose. Den opfattelse deles af andre, der har studeret fundet.⁷ Kalmrings påpeger, at genstandene lå umiddelbart foran det, der i bogen kaldes anløbsbro V.1, og han konkluderer derfor, at samlingen må være tabt ved havnefronten efter at denne bro er anlagt i 890'erne. I en fodnote tilføjes det kort, at resultatet indebærer, at mønterne må have haft en omløbstid på mindst 70 år.⁸

En omløbstid af denne størrelsesorden er der i sig selv ikke noget usædvanligt i. Alligevel må postulatet forurolige den, der ser nærmere på mønterne. Mellem den numismatiske datering til anden fjerdedel af 800-årene og den

arkæologiske datering til omkring eller efter år 900 sker der grundlæggende forandringer i møntbrug i Skandinavien, og i sammenligning med fund fra det sidstnævnte tidsrum falder det lille Hedebyfund aldeles uden for nummer. Hermed er der stillet et vigtigt spørgsmål: Er den numismatisk baserede forståelse af nordisk møntbrug i vikingetiden så solid, at den kan udgøre et fældende argument imod en tilsyneladende plausibel arkæologisk kontekst? Eller afkræver den arkæologiske datering en omvurdering af mønthistorien? Lad os se skattefundet kritisk an.

Enkeltvis har de syv mønter hver en klar datering. De seks nordiske mønter tilhører alle Brita Malmers (1966) kombinationsgruppe KG 3, og er alle af nøjagtig samme variant, nemlig gruppe CE II/Hus – med en imitation af Carolus (Karl den Store)-mønter fra Dorestad på forsiden (CE står for Carolus efterligning) og på bagsiden et nordisk udseende hus med skrå støttestolper langs væggene og draghovedformede vindskeder på taget. CE II-forsiden ses oftest med D II-typen på bagsiden, det vil sige en efterligning af Dorestad-typen med indskriften DOR / STAT på to linjer – og faktisk er huset måske en fri fortolkning af bogstaverne TAT fra D II-typen. Blandt de seks nordiske mønter er to stempelidentiske, de øvrige viser små variationer. Skattens sidste mønt er en karolingisk penning af tempeltypen (Christiana religio), præget under Ludvig den Fromme 822-840.⁹ Ifølge Malmer må CE II/Hus være slået i Hedeby i anden fjerdedel af 800-årene. Dateringen bygger dels på, at motivet kan anses for en parafrase af – og dermed yngre end – tempeltypen, dels at mønterne forekommer i enkelte skattefund nedlagt før midten af 800-tallet.¹⁰ Samme periode er højdepunktet for tilstrømningen af karolingiske mønter i Skandinavien, hvilket stemmer godt overens med såvel Hedeby skattens penning af tempeltypen som med KG 3 mønternes imitation af såvel Carolus-mønter som tempeltypen.¹¹

Karl den Store, Dorestad, penning, før 793/94.
Gariel, *Monnaies Royales de France*, Planche VI, nr 44.

Hedeby, cirka 825, efterligning af Karl den Stores Hedeby-mønt.
Haugberg planche 1, nr. 1.

Hedeby, cirka 825, mønt med hus på bagsiden.
Haugberg planche 1, nr. 2

¹ Tak til J.C. Moesgaard for diskussion og nyttige bidrag.

² Sven Kalmrings, *Der Hafen von Haithabu*. Die Ausgrabungen in Haithabu 14. Band. Neumünster: Wachholtz 2010.

³ Ibid., kort 36, 40 og 42-43.

⁴ Ibid., kort 31-35.

⁵ Ibid., 402f.

⁶ Ibid., 418.

⁷ Ralf Wiechmann, *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein*, Offa-Buch 77. Neumünster: Wachholtz 1996, 229; Peter Steppuhn, *Die Glasfunde von Haithabu*, Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 32. Neumünster: Wachholtz 1998, 26.

⁸ Kalmrings 2010, 418.

⁹ Wiechmann 1996, no. 5, 229-30; Gert Hatz, Malmer CE II/Hus, *hikuin 11* (1985), 133-144.

¹⁰ Brita Malmer, *Nordiska mynt före år 1000*, Acta Archaeologica Lundensia, series in 8° minore, no. 4, Bonn/Lund: Rudolf Habelt/Gleerup 1966, 204-09; Brita Malmer, *South Scandinavian Coinage in the Ninth Century*, *Silver Economy in the Viking Age* (J. Graham-Campbell & G. Williams red.), Walnut Creek (CA): Left Coast Press 2007, 18; se også Ralf Wiechmann, Hedeby and its Hinterland: A Local Numismatic Region, *Silver Economy in the Viking Age* (J. Graham-Campbell & G. Williams red.), Walnut Creek (CA): Left Coast Press 2007, 29.

¹¹ Ildar Garipzanov, *Carolingian coins in early Viking Age Scandinavia (ca.754-ca.900): chronological distribution and regional patterns*, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 2003-05 (2008), 72; Mark Blackburn, *The Coin-finds, Means of Exchange* (D. Skre red.), Kaupang Excavation Project, Publication Series, Vol. 2, Norske Oldfunn XXIII, Aarhus: Aarhus University Press, 56f; Simon Coupland, *Raiders, Traders, Worshipers and Settlers: the Continental Perspective*, *Silver Economies, Monetisation & Society in Scandinavia, 800-1100* (J. Graham-Campbell, S. M. Sindbæk & G. Williams red.), Aarhus: Aarhus University Press 2011, passim.

Nok så afgørende er dog mønternes sammensætning og deres tilstand. Den høje andel af Hedebymønter samt forekomsten af blot én og samme variant af KG 3 mønter er uden sidestykke i andre skattefund. Der findes en del andre typer i KG 3-fasen af Hedeby's udmøntning: skibe, en mand, haner, foruden de klassiske CE II/D II. En så ekstremt homogen sammensætning som her tyder derfor på en meget snæver kronologisk spredning mellem mønterne. Desuden er typen sjælden: ud over skattefundet i Hedeby kendes kun tre eksemplarer: en fra grav 646 i Birka¹², en fra grav 31 i Lovö i Uppland i Sverige¹³ og en fra stormandsgården ved Tissø på Sjælland.¹⁴ Sammen med det faktum, at alle mønter var hele (fraregnet afsprængninger langs kanten) og i god tilstand harmonerer det dårligt med forestillingen om et omløb på 70 år eller mere. I samme retning peger de enkeltfundne mønter fra havneområdet. Mindst 33 mønter af KG 7 gruppen, der fremkom omkring år 900, er i god overensstemmelse med Kalmrings tolkning fundet under de anløbsbroer, der var i brug i 900-årene. Derimod er ikke en eneste KG 3 mønt fundet i samme område.¹⁵ Ingen af mønterne bærer desuden tegn på test eller bøjning. Efter at vejte brudsølv blev almindeligt som betalingsmiddel i anden halvdel af 800-årene er de fleste mønter i skattefund fragmenterede og bærer spor efter test af metallet.¹⁶ At finde en samling mønter som denne i omløb på dette tidspunkt ville være stærkt usandsynligt.

Anderledes gode paralleller har mønterne som gruppe i første halvdel af 800-årene. Brugen af lokale mønter og fraværet af fragmentering eller test er et mønster, der kendetegner fund af Hedebymønter ikke blot i Hedeby, men i flere skattefund fra Schleswig-Holstein.¹⁷ Det er blevet tolket som tegn på en tidlig brug af mønter som betalingsmiddel, måske endda i en reguleret møntøkonomi, i Hedeby og nærmeste opland.¹⁸ En samtidig episode af møntbrug er blevet foreslået for handelsbyen Kaupang i Norge, hvor de få frankiske, angelsaksiske og skandinaviske mønter fra de ældste lag i første halvdel af 800-årene alle er hele (eller fragmenterede ved landbrugsarbejde efter deres deponering) – i modsætning til fundene fra senere perioder.¹⁹ De relativt sjældne skandinaviske skattefund fra første halvdel og midten af 800-tallet, f.eks. skatten fra Häljarp i Skåne, rummer også gerne hele mønter.²⁰ I denne sammenhæng ville Hedebyskattens mønter føje sig uproblematisk ind.

Nu kunne man jo spørge, om Hedeby's særlige stilling med tegn på egentlig møntøkonomi allerede i første halvdel af 800-tallet fortsatte ind i århundredets anden halvdel, uanfægtet af vægtøkonomiens sejrsgang andetsteds i samfundet. Det kan ikke helt udelukkes, men et andet lille skattefund fra Hedeby, nedlagt efter 867, indeholdende tre KG 3 samt fire fragmenterede og bøjede dirhemer tyder ikke på det.²¹ At egentlig møntøkonomi synes genindført i Hedeby med påbegyndelsen af prægningen af KG 7 i starten af 900-tallet er en anden historie, som er mindre relevant i nærværende sammenhæng.

Glasperlerne, som indgår i skatten, fortjener også opmærksomhed. Det drejer sig om 598 perler, alle små skive- eller cylinderformede perler fremstillet af glasrør, der er knækket over i små stykker. Perler af denne type er den almindeligste form i Hedeby, og der er tegn på at de kan være fremstillet på stedet.²² Typen (Callmer type F) er almindelige i Skandinavien gennem det meste af vikingetiden, fra cirka 820 til cirka 960, og kendes i saksiske grave allerede fra 700-tallet.²³ Perlernes farve er imidlertid ikke uden betydning. Langt de fleste perler i skatten er blå, et mindre antal hvide. Den sammensætning svarer godt til mønsteret i perioden cirka 845-60, mens den i andre perioder ville være en mere usædvanlig kom-

Skardestenen, hvor Hedeby's navn forekommer i runeskrift, ristet ca. år 1000. Fundet i 1857 ved Danevirke, nu på Hedeby Museum. Indskriften lyder: *Sveinn konungr setti stein eptir Skarða, sinn heimþega, er var farinn vestr, en nú varð dauðr at Heiðabý.* Foto: TJH

bination.²⁴ Denne tendens kan ikke være afgørende for en datering – særligt ikke hvis perlerne er en fabriksny produktion fra et værksted Hedeby. Det er dog endnu et træk, som peger i retning af en ældre datering.

Endelig kan vi se på skatten som helhed. Kombinationen af mønter og glasperler er langt fra ukendt i Skandinaviske skattefund, men i skatte fra omkring 900 og senere er perler et sjældent og numerisk set beskedent indslag.²⁵ Derimod kan der peges på flere fund af lignende karakter fra 800-tallet. Et af de ældste fund af arabiske mønter i Danmark, skatten fra Øster Halne (nedlagt efter 808/9), omfatter foruden otte dirhemer cirka 40 perler af glas, karneol og bjergkrystal, foruden andre smykkedele, nedlagt sammen i et vådområde.²⁶ På handelspladsen Rostock/Dierkow i Mecklenburg blev en samling af 144 perler fundet nedlagt i en brønd sammen med bærer af messing og zink, samt fragmenter af sølv og dele af et sværdfæste af sølv med gribedyrsornamentik i Berdalstil.²⁷ Disse og andre skattefundslignende depoter med en typologisk datering til midten af 800-årene – perioden før de store brudsølvsskatte – kombinerer i lighed med skatten fra Hedeby's havn hele mønter og andre genstande af ædelmetal med glasperler.

Kombinationen af perler og mønter kan tolkes således, at ingen af delene havde funktion som udvekslingsgenstande i den sammenhæng, de blev nedlagt i. Det kan meget vel være tilfældet for eksempelvis Øster Halne skatten, hvis mønter alle er gennemborede, vel som vedhæng til en perlekæde. Uden for Hedeby er en meget høj andel af de tidlige Hedebymønter, KG3-6, fundet gennemborede eller på anden måde tilpasset som smykker. I selskab med fundets perler kan Hedebyskattens mønter derfor godt tænkes at være på vej ud af Hedeby's møntomløb, og ind i en demonetiseret brug som smykker.

Er mønterne udvalgt som smykkemateriale, består der en mulighed for at opretholde Kalmrings arkæologiske datering. Som nævnt tenderede netop Hedebymønterne mod at cirkulere som hele mønter, og et andet skattefund fra Hedeby viser, som nævnt, at KG 3 mønter endnu forekom i omløb sent i 800-årene.²⁸ Det er derfor ikke utænkeligt, at en håndværker eller tilrejsen-

12 Hatz 1985, 139-140, fig. A.

13 Frédéric Elfer, De vikingatida mynten i gravarna på Lovö, Uppland, *NNÄ* 1997-1999 (2004), 35-36, nr. 7.

14 Lars Jørgensen, Tracking down aristocracy, *NNÄ* 2000-2002 (2006), 190-207, se side 197, fig. 4.2.

15 Kalming 2010, 402f; se også Volker Hilberg, Silver economies of the ninth and tenth centuries AD in Hedeby, *Silver Economies, Monetisation & Society in Scandinavia, 800-1100* (J. Graham-Campbell, S. M. Sindbæk & G. Williams red.), Aarhus: Aarhus University Press 2011, 214.

16 Birgitta Hårdh, Hacksilver and Ingots, *Means of Exchange* (D. Skre red.), Kaupang Excavation Project, Publication Series, Vol. 2, Norske Oldfunn XXIII, Aarhus: Aarhus University Press, 108ff.

17 Wiechmann 1996, 189f; Hilberg 2011, 210ff.

18 Wiechmann 1996, 189f; Jens Christian Moesgaard, Udbredelsen af reguleret møntøkonomi i geografisk perspektiv ca. 600- ca. 1150, *Hikuin* 35 (2008), 140.

19 Blackburn 2008, 57f.

20 Coupland 2011, 113ff; CNS 3.4.40.

21 Wiechmann 1996, 224-228; cf. Moesgaard 2008, 140.

22 Steppuhn 1998, 27.

23 Johan Callmer, Beads and bead production in Scandinavia and the Baltic Region c. AD 600-1100, *Perlen: Archäologie, Techniken, Analysen* (U. von Freeden & A. Wiczorek red.), Kolloquien zur Ur- und Frühgeschichte 1, Bonn: R. Habelt 1997/199; Steppuhn 1998, 26.

24 Johan Callmer, *Trade Beads and Bead Trade in Scandinavia ca. 800-1000 A.D.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, 11. Lund: R. Habelt 1977, 224.

25 Birgitta Hårdh, *Silver in the Viking Age. A regional economic study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell (1996), 134f.

26 Anne Kromann, Kufiske dirhemer fremkommet i Danmark efter 1938, *Hikuin* 11 (1985), 51-62 (nr. 4); Else Roesdahl og Anne Kromann, Vikingerne og de islamiske lande, *Den Arabiske Rejse. Danske forbindelser med den islamiske verden gennem 1000 år* (K.V. Folsach, T. Lundbæk & P. Mortensen red.), Århus: Forhistorisk Museum Moesgård 1996, 9-17.

27 Dieter Warnke, Der Hort eines Edelmetallschmieds aus der frühslawischen Siedlung Rostock-Dierkow, *Offa* 49/50 (1992/93), 197-206.

28 Wiechmann 1996, 226f.

de køber omkring år 900 kunne udsøge sig seks gode eksemplarer af de smukke mønter med husbilleder – samt et karolingisk tempel til blikfang – som vedhæng i et kommende perlesæt.

Kombinationen med glasperler, der som nævnt genfindes i andre skattefund kan imidlertid også tolkes i en anden retning. Den kan antyde, at perler optrådte sammen med mønter som et mere eller mindre regulært betalingsmiddel i den tidlige del af vikingetiden. Perler er, som flere har påpeget, ofte nære slægtninge til mønter som "primitive værdigenstande".²⁹ Tør vi stadfæste den numismatiske datering af fundet til anden fjerdedel af 800-årene er det ikke kun mønterne, som kaster spændene lys på økonomien i en af Nordens ældste byer.

Kan der da tænkes en anden tolkning af den arkæologiske kontekst? Er skatten endt i havnen i første halvdel af 800-årene viser Kalmrings undersøgelser, at den er gået til bunds en god snes meter fra landgangsbroerne. Det kan selvsagt være sket på mange måder: tingene kan være tabt fra en båd eller kastet ud som et rejseoffer, de kan være mistet af en person der er gået gennem isen en vinterdag, eller slynget i vandet i foragt under et skænderi på kajen. Udredningen af havnens brug kan dog antyde en endnu mere rimelig mulighed. Kalmring anfører, at skibe frem til bygningen af den første store anløbsbro i 865 må være lagt til kaj med stævnen mod land. I så fald var stedet, hvor skatten blev tabt, måske ikke i en svært tilgængelig del af havnen, men ved skipperens plads i bagstævnen af et fortojet skib. Ikke noget dårligt sted at søge en af Nordens tidlige møntbrugere.

Hedebyskattens mønter og dens glasperler, og ikke mindst kombinationen af de to, falder i tråd med andre skattefund fra begyndelsen og midten af 800-årene, mens de samme ting er vanskelige at finde modstykker til omkring år 900. Ved nærmere eftersyn er denne numismatiske datering næppe i modstrid med de arkæologiske iagttagelser, men antyder derimod en nok så interessant kontekst for fundet.

²⁹ Se blandt andre Mateusz Bogucki, *Coin finds in the Viking-Age emporium at Janów Pomorski (Truso) and the "Prussian phenomenon", Money Circulation in Antiquity, the Middle Ages and modern times. Time, range, intensity.* Warszawa-Kraków: Avalon 2007, 79–107, se s. 103; Callmar 1977, 174 ff.

Ytterligere ett Olav Haraldssonmynt

Av Bo Gunnarsson¹

Skedstadsfyndet och det nya myntet

Våren 2009 gjordes ett stort och betydelsefullt depåfynd av vikingatida mynt på Öland. Fyndet som gjordes i Skedstad, Bredsättra socken beläget drygt en mil från Borgholm, innehöll i huvudsak Tyska och Anglosaxiska mynt samt ovanligt många Irländska och Skandinaviska imitationer. Här fanns även ett för skandinaviska fynd unikt mynt från Pakistan. Fyndet innehöll 1146 mynt med t.p.q. 1029. Författaren fick förtroendet att hjälpa till med identifieringen de mycket intressanta skandinaviska imitationerna i fyndet. I avvaktan på publiceringen av en komplett sammanställning av det skandinaviska materialet så är det ett mynt som är värt en egen beskrivning.

Myntet är präglat för den norske kungen Olav Haraldsson och ingår i en tidigare känd 3-länk där två olika fransidor är kopplade till en gemensam åtsidesstamp där man kan läsa ONLAF RX NORMANORV. De

Fig. 1. Det nya myntet från Skedstad, Öland. Vikt 3,09 g, mått ca 20,0 x (17,7) mm (Malmer 14.301.1841.2). Foto: författaren.

Fig. 2. Exemplaret från Stale, Gotland. Vikt 3,04 g, mått ca 20,5 x 21,3 mm (Malmer 14.301.1841.1). Foto: författaren.

Fig. 3. Stampteckning av de båda stamparna Malmer 14.301.1841. Teckning: författaren.

båda fransidorna har beskrivits som förvirrade (Skaare, 1995). I det ena fallet handlar det om en otydlig förvirrad inskription medan i det andra handlar om otydlig präglings. Det nya exemplaret från Skedstad, fig. 1, däremot visar, trots att det är kraftigt böjt, att det handlar om en helt läsbar inskription som lyder CEDVX DOMINNV:SMEI.

Skedstadsmyntets åtsida har ett mycket stort antal täljor/pecks som gör det otydligt. Från ett annat exemplar i KMK samlingar som kommer från Stale, Gotland ser man en tydlig åtsida medan fransidan är mycket dåligt präglad och i det närmaste oläsbar, fig. 2. I fig. 3 återfinns en teckning som förtydligar myntets bilder och texter på åt respektive fransida. Att det rör sig om en text med religiös koppling framgår tveklöst, även om något felstavat, av sista delen i omskriften, Dominus Mei = Min Herre. Tolkningen av CEDVX är inte entydig. Man kan naturligtvis läsa Dux = hertig, anförare, kanske härskare, men tillsammans med Dominus blir det en tautologi. Tillsvidare får tolkningen av den latinska texten vara obesvarad. I den kommande volymen av Comm NS 14 författad av Brita Malmer har myntet fått stampbeteckningen 14.301.1841 (Malmer, MS).

¹ Författaren till artikeln är för närvarande bosatt i Nanjing, Kina, och har därmed ytterst begränsad tillgång till den nödvändiga litteratur som behövs för att djupare kunna studera förhållandena i Norge under den aktuella perioden för myntet. Det vill påpekas att hypoteserna som läggs fram är vaga men förhoppningsvis kan starta en djupare studie av området. Syftet med artikeln är i första hand att publicera den nu tydliga fransidan av det mycket vackra och intressanta Olav Haraldssonmyntet.

² Det historiska materialet om Olav Haraldsson är hämtat från internet: Det store Norske Leksikon - <http://snl.no> och Wikipedia Norge - <http://no.wikipedia.org>.

Olav Haraldsson²

Olav Haraldsson föddes ca 995 i Ringerike i Buskerud fylke. Redan som 12-åring drog han ut i vikingatåg enligt sägnerna. Han kämpade både för danerna under Sven Tveskägg och för engelsmännen och deras kung Ethelred. Han deltog även i härjningar och erövringar i både Spanien och Frankrike. Olav lär ha låtit döpa sig som vuxen i Rouen omkring 1013/14 och den kristna läran tar han med sig när han återvänder norrut.

Återkommen till Norge börjar Olav bygga upp sin makt genom att successivt lägga landsdel efter landsdel under sig och bli krönt till kung över dessa. Snart har han samlat hela de södra och mellersta landsändarna och därmed byggt upp sitt Norska rike. Även om kristendomen börjat få fotfäste i vissa delar av riket så var det nu som Olav på allvar började införa läran. Med sig från England hade Olav fyra biskopar till sin hjälp.

Cirka 1024 hölls ett kyrkomöte med kungens män och biskoparna vid Moster. På tinget blev kyrkan knuten till kungen och en kyrkolag antogs. Landet fick en riksomfattande kyrkoorganisation med kyrkor, präster och en kristen rättsordning. Kristendomen blev den enda tillåtna religionen och kungen blev i realiteten den norska kyrkans överhuvud. Metoderna för att kristna normännen var många gånger bryska och Olav fick alltför motståndare och ovänner.

Vid mitten av 1020-talet ökar motsättningarna mellan Olav och Knut den Store, kung över England och Danmark. Olav sluter förbund med den svenske kungen Anund Jakob för att möta hoten från Knut. Vid ett slag som antas ha skett vid Helge å i Skåne ca år 1026, drabbar Olavs och Anunds lierade styrkor samman med Knut den Stores. Knut går segrande ut från slaget även om vissa källor anser motsatsen. För Olavs del blev situationen allt värre efter slaget och motsättningarna mot hans hårda styre blev allt större hos stormännen i landet.

År 1028 kommer Knut den Store till Norge med en stor flotta bestående av 50 skepp. Han lierar sig med stormännen som han lovar stor makt och hos alla andra som stöttade honom lovade han frihet från kung Olavs hårda styre. Olav jagas på flykt från Norge och beger de sig till Gårdarike. I Novgorod blir han väl mottagen av storfursten Jaroslav. Drömmen att återfå det norska riket hägrar dock och Olav beger sig återigen tillbaka mot Norge. Sommaren 1030 når han med sitt följe den norska kusten och tar sig upp till Trøndelag. Vid Stiklestad, den 29 juli, möter hans underlägsna här på motstånd och i drabbningen som följer dödas Olav.

Efter kungens död börjar historier spridas om mirakel som inträffar hos personer som kommer i kontakt med hans kvarlevor. Kroppen begravs vid Nidaros och Olav får tillnamnet "den Helige" och helgonförklaras. Till hans ära blir en praktfull kyrka rest i Nidaros. Som helgon blir Olav efterhand ett av de viktigaste helgonen i Nordeuropa och många kyrkor uppkallas efter honom.

Myntet, var och när?

Det som är intressant med myntet är att det har en latinsk fransidesinskrift med en religiös innebörd. Myntet efterliknar Knut den Stores Anglo-saxiska Pointed Helmet som präglades ca 1023-1029. Det är dock inte en direkt avbildning utan stampskäraren har utvecklat typen på ett vackert och konstnärligt sätt. Bokstäverna är vackert utformade och på det hela kan man konstatera att det handlar om en mycket skicklig och erfaren stampskärare som tillverkat de båda stamparna (fig. 3).

En intressant detalj är korset eller spiran framför kungens bild. Normalt brukar man se en spira på de samtida mynten men i det här fallet

Fig. 4. Danmark, Hardeknut, Hauberg 48.
(Skannad bild efter Hauberg, 1900)

Fig. 5. Frånsidestexten till 14.1840 med den retrograda förvirrade inskriptionen.
Teckning: författaren.

förefaller det vara ett kors. Även om överdelen är otydligt på grund av en stampskada så är det de tre linjerna som symboliserar korsets fot och trappsteg, efterliknande de bysantinska mynten, som utgör grunden för tolkningen. Ett mynt med vissa likheter till Olav- myntets åtsida är Hbg 48 (fig. 4). Myntet som är bedömt varapräglat betydligt senare är hänfört till Hardeknut i Danmark (1035-1042). Här har vi också en kungabild med spetshjälm och det här fallet ett tydligt kors framför bilden.

Frånsidan är även den utvecklade till en egen stil utan direkt motsvarighet hos de engelska eller samtida danska typerna. Dubbelkorset i olika former är visserligen ett mycket vanligt motiv. Vanligtvis har mynten en yttre pärlring och hos flera typer dessutom en inre slät ring innanför inskriptionen. I de fall de inte har den inre ringen avslutas dubbelkorset mot den yttre pärlringen och avdelar inskriptionen i fyra delar. Korsarmarnas avslutning har ett ornament vanligen bestående av tre små bågar eller "halvmånar". När myntet har en inre ring avslutas korsarmarna direkt mot denna. Hos Olav- myntet saknas inre ring och dubbelkorset avslutas innanför inskriptionen. Dubbelkorsets armar är enkelt avslutade med punkter. I varje korsvinkels fält återfinns två symmetriskt placerade punkter.

Eftersom Olav- myntet efterliknar Pointed Helmet typen kan det rimligtvis inte ha tillverkats före ca 1023. I mitten av 1020-talet ökar oroligheterna och motsättningarna mellan Olav och Knut den Store och även de interna motsättningarna i riket vilket slutar med att Olav flyr 1028. Myntet har slagits någon gång mellan 1023 och 1028. Med de allt ökande oroligheterna i landet, både internt och mot danskarna, har det sannolikt inte slagits under den senare delen av perioden. Skaare anger präglingsåret för myntet till ca 1025 (Skaare, 1995). En möjlig hypotes, om än mycket bräcklig, är att det handlar om ett mynt som präglats i samband med, eller strax efter tingsmötet i Moster 1024. Ett mynt med ett bildspråk och en latinsk text som utvecklats för att befästa kristendomen, kyrkan och kungamakten.

Den andra stampkombinationen i 3-länken med den förvirrade frånsidan 14.1840 (fig. 5) är ett försök att efterlikna frånsidesstampen 14.1841 men med en retrograd inskription utförd av en oerfaren stampskärare. Denna stamp har tillkommit något senare och inte under överinseende av kungens eller kyrkans lärda män.

Det finns få mynt från Olav Haraldssons regering. Imitationer av Long Cross typen finns i Olavs och Norges namn, både som singel (Skaare, 1995,

bild 2) men även stampkopplade till den danska kedja 105 attribuerad till Lund som myntort (Malmer, 1997). Dessa imitationer är utförda tidigare än det här beskrivna myntet. Att stamparna ingår i kedja 105 är märkligt men pågående forskning av författaren visar ett det finns flera mynt i denna del av den stora kedjan som avviker från mönstren i kedjan i övrigt. Flera tillägg har gjorts och bland annat har mynt på fyrkantsplants, som oftast är ett tecken på sigtunaprägling, tillkommit. Studier har visat att det har funnits nära samarbete mellan Lund och Sigtuna och att myntstamper har utväxlats ömsesidigt mellan myntorterna (Gunnarsson, 2009; Malmer, 2010). Även om det flera gånger har varit motsättningar mellan länderna verkar det som att det funnits ett industriellt samarbete kring myntningen.

Ytterligare ett intressant Olav- mynt är en prägling med en åtsida som efterliknar den engelska Long Cross men framför kungens bild har man lagt till en spira. Frånsidan på myntet efterliknar den engelska Agnus Dei med ett fågelmotiv (Skaare, 1995, bild 3). Båda dessa motiv förekommer i den danska myntningen under Knut den Store (Hauberg, 1900, Hbg 36 och 39 resp. Hbg 6). Även här ser vi att det funnits ett klart samband med den danska myntningen. Även detta mynt bedöms vara en tidigare myntning.

Man kan fråga sig om det har funnits någon myntort i Norge under Olav Haraldssons regering eller om mynten slagits i Lund, Sigtuna eller kanske England. I Den Svenska Mynthistorien, Vikingatiden, anger Malmer myntningen under Olavs regering som vara av episodisk karaktär och att det är först under Harald Hådråde (1047-1066) som grunden läggs för det norska myntväsendet (Malmer, 2010). Det som talar emot Lund är de kraftiga motsättningar och stridigheter som fanns mellan Norge och Danmark under perioden. Däremot är det under Knut den Store som den danska myntningen kraftigt utvecklas stilmässigt med nya motiv som avviker från de engelska grundtyperna vilket också Olav- myntet gör.

Olavs goda kontakter med den svenska kungamakten skulle kunna tyda på att Sigtuna kan ha varit myntort. Tunga mynt på fyrkantsplants är ett indicium för Sigtuna. Dock är detta ovanligt under sigtunamyntningens Period III (ca. 1020-1030) och under Anund Jakobs reformeras den svenska myntningen till att återigen få helt läsliga inskriptioner och ett utförande med ovanligt välgjorda myntbilder motsvarande den höga klass som de motsvarande engelska mynten hade. Även om olika stilar har utvecklats så har man dock troget följt de engelska grundtypernas förebilderna i Sigtuna vilket skulle tala emot att Olav Haraldsson-myntet kommer härifrån. Malmer har också lagt fram en hypotes att några av de samtida Anund Jakob stamparna i Sigtuna kan ha beställts från den centrala skandinaviska myntorten Lund (Malmer, 2010). Detta talar också för ett samarbete myntorterna emellan trots spänningar mellan länderna.

En hypotes, även om den är svag, är att det vackra Olav-myntet är slaget i Norge men med importerade stamper som på uppdrag tillverkats av en dansk stampsnidare, inspirerad av den stilutveckling som sker i Lund. Det som ligger till grund för hypotesen är bland annat fyrkantsplantserna samt den förvirrade frånsidan från stamp 14.1840 (fig. 5). Den nya utvecklade norska myntorten har haft brist på de verktyg som krävts för myntning av runda mynt och resultatet har blivit att man använt fyrkantigt klippta plantsar för att snabbt få ut mynten.

Att myntningen pågått under en tid kan man utläsa av att åtsidesstampen har två stampsador, en bakom kungabildens mantel och en vid överdelen av spiran/korset. Baserat på fotografier är bedömning är

att Skedstads- exemplarets stampsador är minst utvecklade till att vara mest utvecklade på exemplaret med den helt förvirrade frånsidan 14.1840.

Den fint skurna frånsidesstampen har så småningom gått sönder och man har då gjort ett lokalt försök vid den norska myntorten att tillverka en ny stamp. Som förlaga har man använt ett präglat mynt i stället för den förbrukade stampen. Att direkt kopiera det färdiga myntet har resulterat i en retrograd prägling av den nya frånsidan med bokstäver och text som tyder på att de utförts av en oerfaren hand. Även om myntet är dåligt präglat så framgår tydligt hur man försökt efterlikna förlagans inskription (fig. 5). Att frånsidans kors ser annorlunda ut är nog mer en slump än en medveten utveckling. Förlagan har sannolikt varit dubbelpräglad och vridits 1/8- dels varv mellan slagen. Resultatet har blivit att man sett spår av det dubbellinjiga korset i korsvinklarna och när man sedan skurit den nya stampen gjort en fri tolkning av vad man sett. Stampsnidaren har graverat in ytterligare ett kors som då också kopplats ihop med punkter som finns i den ursprungliga stampens korsvinklar.

Avslutande kommentar

I ett sent skede, när manuskriptet till artikeln var färdigställt, kom ytterligare kompletterande information fram som är viktig att införa. Skaare anger att den aktuella stampkombinationen förekommer både på rund och fyrkantig plants. Det runda myntet beskrivs kortfattat; *Interessant nok er det på Gotland dukket opp et rundklippet eksemplar som er stempelidentisk med denne firkantede mynten. Rundmynten, som blev opdaget i en lokal museumssamling, skriver seg muligens også fra Stale-skatten* (Skaare, 1995, sid 43). Någon ytterligare kommentar om frånsidans inskription anges inte. Genom Prof. Kenneth Jonsson och Numismatiska Forskningsgruppens försorg kunde jag få bilder på det runda exemplaret som numera förvaras på Gotlands Fornsal. Det visar sig att även detta exemplar har en tydligt läsbar frånsida som tydligen inte rönt uppmärksamhet tidigare. Enbart bedömt från bilder verkar stampskadorna på åtsidan minst utvecklade på det runda myntet vilket kan tyda på att den tidigaste myntningen skett på runda plantsar för att senare fortsätta på fyrkantiga. Detta kan också falla inom hypotesen om en norsk präglingsort där verktyget för att stansa ut runda plantsar funnits i den inledande fasen av präglingar för att senare ha gått sönder vilket resulterat i mynt på fyrkantsplants.

Referenser

- Gunnarsson, B (2009). Den gäckande kedja 105- spåret av en vikingatida myntunion? *Samlad Glädje 2009*. Uppsala.
- Hauberg, P (1900). *Myntforhold og udmyntninger i Danmark intill 1146*. Köpenhamn.
- Malmer, B. (1997). *The Anglo-Scandinavian Coinage c.995-1020*. Stockholm. (Comm NS 9).
- (2010). *Den Svenska Mynthistorien. Vikingatiden ca 995-1030*. Stockholm.
- (MS). *Serpents and Crosses. Scandinavian Coinages from the time of Louis the Pious, Cnut the Great, Harthacnut and Jacob*. Stockholm. (Comm NS 14).
- Skaare, K (1976). *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*. Oslo.
- (1995). *Norges Mynthistorie*. Oslo.

The missing link – Søslingeudmøntningen i Ribe og Ålborg 1524

Af Niels Jørgen Jensen og Mogens Skjoldager

Magtskiftet

Årene omkring 1523 var en dramatisk periode i den danske historie¹. Christian 2. (1513-23) havde hårdhændet søgt at genetablere og fastholde den skrøbelige union mellem Danmark, Norge og Sverige, som dronning Margrethe havde skabt i Kalmar i 1397 og som i de følgende godt 100 år mere og mere havde fået præg af de danske kongers forsøg på med magt at underlægge sig især Sverige.

Store dele af den dansk-svenske adel havde interesser på begge sider af Skånelandenes grænse mod nord og øst og i de stadige krige mellem de danske unionskonger og de svenske selvstændighedsbevægelser var det et normalbillede, at der var danske og svenske på begge sider i kampen. Men når Christian 2. efter Stockholms erobring 1520 brød sit frie lejde og lod den stockholmske adel halshugge i det berømte og berygtede blodbad, var målet fuldt – også for store dele af den danske adel.

Denne kontraherede med Christians farbror, hertug Frederik (1.), der sad som hertug i Slesvig, og da aftalen om at tilbyde Frederik den danske trone var forhandlet på plads, opsigde den jyske adel Christian deres huldskab og troskab og oprøret begyndte. Snart måtte Christian flygte til Nederlandene, hvor han håbede at kunne rejse en hær til generobring af sine riger. Imens satte Frederik sig på landet – også numismatisk, idet han øjeblikkelig lod slå mønt – dels de kendte Lejrskillinger, som skulle tjene som soldatersold ved Københavns belejring, dels de mærkværdige 14-penninge og dels de små, dårligt prægede 6-penninge (=søslinge), der før Frederiks kroning blev slået i Ribe, Ålborg og Landskrone, efter kroningen og erobringen af resten af riget tillige i København, Malmø og Ronneby.

Udmøntningen i hele seks byer må antages at have dels et militært, dels et propagandistisk hensyn – hvor førstnævnte formentlig var det tungestvejende. Når man ikke sidder fast på magten i hele landet, forekommer det sårbart at lade sin mønt slå i blot en enkelt eller to byer med risiko for den til udmøntning bestemte sølvbeholdning, hvis oprøret skulle fejle. Ydermere var København og Malmø – de byer, der havde stået for den danske møntproduktion under Christian – de byer, der længst holdt fast ved den afsatte konge og derfor udgjorde det største risikomoment for Frederik. Propagandamæssigt kan der måske tænkes en pointe i de mange bynavne på mønterne, idet der herved postuleres et herredømme over hele riget.

Forfatterne til denne artikel har gennem de sidste år underkastet Frederik 1.s søslinge en grundig undersøgelse, hvis erkendelsesmæssige facit blev præsenteret i vores bog fra 2010².

Figur 1

Figur 2

Figur 3

Figur 4

Metoden

Lad os indledningsvis fastslå, at de to møntsider på figur 1 er slået med samme stempel.

I forbindelse med arbejdet til vores bog om Frederik 1.s søslinge udarbejdede vi en metode til bestemmelse af stempelidentitet mellem to mønter. Kort beskrevet går den ud på ved hjælp af en tegneplade at aftegne en mønt direkte fra computerskærmen. Herefter frigøres tegningen og lægges ind over billeder af andre mønter, som man ønsker at fastslå eller afvise stempelidentitet med. Interesserede læsere henvises til vores bog for en mere detaljeret beskrivelse³.

¹ Den videnskabelige forskning vedrørende periodens historie må dateres så sent som midten af 1800-tallet. Det banebrydende og stadig uomgængelige værk er C. F. Allen: *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536*, København 1864ff. For yderligere litteraturliste henvises til vores bog. Numismatisk har Unionstiden været noget stedmoderligt behandlet; Julius Wilckes *Renæssancens Mønt- og Pengeforhold*, København 1950 er stadig den største samlede fremstilling, hvorimod Georg Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, København 1972 først og fremmest er et typekatalog med en tilknyttet kort mønthistorie.

I det aktuelle tilfælde har vi to Frederik 1.-søslinge fra 1524 – begge slået med det stempel, som vi i bogen har døbt Ri24-103⁴. Det drejer sig om et stempel fra Ribe, der bl.a. er karakteristisk ved det retvendte Z-tal i årstallet. Den højre mønt, som er vor typemønt for Ri24-103-stemplet i bogen, er aftegnet og denne tegning er lagt ind over venstre mønt, der er et nyligt opduk- ket eksemplar. Som det ses, er der utvivlsomt tale om samme stempel (små uoverensstemmelser forklarer vi med vor konstatering af, at praktisk talt alle søslingene er fremstillet med mere eller mindre tydeligt dobbeltslag). Som et kuriosum kan nævnes, at selv de små stempelrevner, der af os ved tegningen ikke er opfattet som tilhørende stemplet, genfindes på den nytilkomne mønt - se den grønne pil. Med vores bog følger en CD med billeder af alle de af os på bogudgivelsestidspunktet kendte søslinge. Billederne af Ri24-103 viser alle (på nær et enkelt, formentlig tidligt slået eksemplar) disse stempelrevner.

Problemet

Allerede ved arbejdet med søslingematerialet stod det klart, at søslingene fra Ålborg falder i to meget forskellige grupper: Gruppen med årstal på bagsiden – Gruppe 1 med stempelnumre Aa201-272 skiller sig på flere måder ud: bogstaverne er anderledes og skjoldformen varierer: som oftest er der tale om et skjold, der ender i to buer; vi har døbt det Jomfru Ane-skjoldet (figur 2). Gruppe 2, hvis stempler vi har navngivet Ab301-366, er anderledes (figur 3). Vi taler ikke bare om, at årstallet er placeret på forsiden - den store forskel ligger i disse stemplers meget akkurate udførelse. På den måde minder de langt mere om Ribestemplerne end om Ålborg gruppe 1.

I vores bog sammenfattede vi den mulige sammenhæng mellem stemplerne fra Ribe og Ålborg type 2 således (side 21f): "Det virker også som om de samme bogstavpunsler er anvendt til begge byers mønter. Det er for os hævet over enhver tvivl, at det er samme stempelskærer, der står bag Ribesøslingene og de Ålborgsøslinge, der har årstallet på forsiden.

Forklaringen på lighederne kan være flere:

- Stempelskæreren kan være flyttet med Frederik 1.s hær til Ålborg. Modargumentet er her, at de pågældende søslinge findes for begge byer med begge årstallene 1524 og 1525.
- Man kan måske ligefrem forestille sig, at vor stempelskærer har siddet i Ribe (muligt, men ikke sandsynligt: i Ålborg) og lavet stempler til begge byer, måske uden i det enkelte tilfælde at vide, om en given forside skulle ende med at kobles med en Ribe- eller en Ålborgbagside. Det er måske lettere og sikrere at transportere et stempel end en stor portion mønter i ufredstid.
- Endelig kan man – for at introducere den mest vidtgående, men egentlig ikke mest usandsynlige mulighed – tænke sig, at der på Mønten i Ribe er blevet slået Ålborgmønter. I så tilfælde er det måske kun de klart anderledes Ålborgmønter, type 1, med årstallet på bagsiden, der er præget i Ålborg. Vægtanalyser senere i bogen viser, at Ålborgmønterne af begge typer har en lidt lavere gennemsnitsvægt end mønterne fra Ribe, men vi kommer ikke ud over den statistiske usikkerhed.

Drømmen er naturligvis at finde en stempelkobling, hvor samme forside kobler til både en Ribe- og en Ålborg-bagside (...)."

2 Niels Jørgen Jensen og Mogens Skjoldager: *Frederik 1's søslinge 1524-1528*. Dansk Numismatisk Forening 2010. Afsnittet om møntfotografering og stempelsammenligning har tidligere været offentliggjort i *NNUM* (2009) under titlen: Stempeltegninger - den digitale metode.

3 Ibid. Kapitel 8: Studiet af stempler, s. 67ff

4 Ri = Ribe, 24 = 1524, 103 = stemplets løbenummer, hvor 1xx refererer til Ribe, det lave ciffer til et forsidestempel.

The missing link

En fredag aften i oktober 2011 tjekkede vi illustrationer til en kommende auktion. Lad os vende de to mønter fra figur 1 om. Lige så ens de to mønters forside var, lige så forskellige er bagsiderne (figur 4). Bynavnet anføres som henholdsvis ALEBORG og RIPENSIS. Mønten til venstre er den nyopdukkede⁵. Der er tale om et Ålborgstempel (i vor bog rubriceret under navnet Ab24-362), som her altså i en hidtil ukendt stempelkobling optræder med en forside, der hidtil kun har været kendt fra Ribe⁶.

Indicier – hvor stærke de end er – er ikke identisk med beviser, og måske kan man forestille sig forklaringer på, hvorfor samme bagsidestempel skulle være benyttet på to geografisk adskilte lokaliteter og måske kan man finde en udspekuleret begrundelse for, at et af de mindste møntsteder skulle have to samtidige og dog totalt forskellige udmøntninger. Men den nærliggende forklaring, som vi allerede antydede i vor bog om Frederik 1.s søslinge og som vi efter det nye fund ikke nærer ringeste tvivl om er den rigtige, lyder i al sin enkelthed:

Frederik 1.s Ålborg gruppe 2-søslinge er slået i Ribe.

Det er ikke os bekendt, at der på andre tider i danmarkshistorien har været en lignende praksis, hvor en bys mønt blev slået i en anden by, samtidig med at byen selv slog samme nominal. Forklaringen skal formentlig søges i Frederiks ønske om at fremstille sig som regent over Ålborg, hvis militære situation måske stadig var usikker.

5 www.storauction.dk auktion 9. oktober 2011, lot. nr. 75.

6 I vores systematik hedder den nye kobling 103-362. 1xx-gruppen betegner Ribestemplerne, mens 3xx refererer til Ålborg gruppe 2. Vi kender flere tilfælde, hvor to undertyper fra København kobler indbyrdes – tilsvarende med Malmø - men den foreliggende Ribe-/Ålborgmønt er hidtil eneste eksemplar på en kombination af stempler, der burde hidrøre fra to geografisk adskilte steder.

FriMynt 2012

38:e Int. Mynt & Frimärksmässan

14 april kl 11.00 - 18.00

IDROTTENS HUS

Mellersta Stenbocksgatan
Helsingborg, Sverige

www.frimynt.se

HelsingborgsUtställningar • Tel +46 42 29 25 60

Något om guldmyntshantering i det senmedeltida Stockholm

Av Frédéric Elfver

Föreliggande artikel baseras i huvudsak på en kandidatuppsats som jag la fram vid seminariet i historia vid Stockholms universitet våren 1999. Då uppsatsresultaten inte tidigare har publicerats finner jag att det kan vara av intresse för medlemsbladets läsekrets att få en inblick i guldmyntshanteringen i det senmedeltida Stockholm.

Bakgrund och undersökningens upplägg

Jag kommer att begränsa denna artikel till en diskussion kring det skriftliga källmaterialets omnämnanden av guldmynt. Källmaterialet består i föreliggande fall av Stockholms stads tänkeböcker för åren 1474-1520. Den huvudsakliga frågeställningen är följande: till vad använde man guldmynt, eller snarare i vilka sammanhang förekommer guldmynten i det senmedeltida Stockholm? En naturlig följdfråga är: vilka guldmyntstyper är omnämnda i det aktuella källmaterialet?

Tänkeböckerna, av tyskans *Andenken* – minne, var ett slags minnesbok med protokoll från de sammanträden som Stockholms råd hade vid Stortorget i Gamla stan i. I böckerna finns domar i mål från rådstugan, uppgifter om husköp, redogörelser för äktenskapliga tvister m.m. Egenomstransaktionerna har lämnat spår i form av lagfarter.¹

Den kronologiska avgränsningen är gjord med beaktande av de bevarade tänkeböckerna från Stockholm. De tidigast bevarade tänkeböckerna är från år 1474. Äldre årgångar har förstörts vid bl.a. 1419 års stadsbrand.² Stockholms stads tänkeböcker från åren 1500 (maj) till 1504 (april) samt 1508 (maj) till 1511 (april) saknas.³ Tänkeböckerna för åren 1474 till 1660 förvaras idag vid Stockholms stadsarkiv.

Givetvis borde man inkludera guldmyntsomnämningen i *Svenskt Diplomatarium*⁴ och andra numera lättillgängliga källor, men det får framtida studier fokusera på. Andra källkritiska aspekter gäller t.ex. kategoriseringen av guldmyntsomnämningen längre fram i artikeln. En mer detaljerad kategorisering av t.ex. de fall då guldmynt nämns i rätten kunde ha varit givande. Vidare bör det påpekas att inte är säkert att alla guldmyntstransaktioner har lämnat spår efter sig i det skriftliga, bevarade källmaterialet. Mörkertalet kan med andra ord vara stort.

Uppgifterna i tänkeböckerna har excerperats och förts in i en databas. De variabler som noterats är följande: årtal, månad, dag, mynttyp, antal, sammanhang (d.v.s. vad transaktionen gäller). Vidare har informationen om de olika guldmynten (mynttyp, tidpunkt för omnämnande) omvandlats till diagram för att se dess frekvens. Såväl en kvantitativ som kvalitativ metod har använts i undersökningen.

Något om medeltida guldmynt

De mynttyper som förekommer i föreliggande artikel är dukater, gyllen, nobel, rhensk gyllen, postulatusgyllen och ungersk gyllen. De medeltida guldmynten har sitt ursprung i florinen (finvikt 3,53 gram) från Florens (fig. 1.1). Präglingen påbörjades 1252 och namnet kommer av den heraldiskt stiliserade lilja (lat. *flos, flores*), staden Florens vapenbild, som åter-

Fig. 1. Exempel på guldmyntstyper. (1) Florin från Florens, (2) Venetiansk dukat, (3) postulatusgyllen, (4) nobel. Illustrationer ur Hildebrand 1887.

finns på åtsidan. Staden Genua präglade också guldmynt från 1252, men det var florinen som blev normgivande. Floriner förekommer dock inte i Stockholms stads tänkeböcker. Florinen undanträngdes sedan av den venetianska dukaten, präglad fr.o.m. 1285, med en halt om nästan 24 karat och en vikt på 3,55 gram (fig. 1.2).⁵

Namnet gyllen (finvikt 3,40 gram) är belagt 1381. Den har sitt ursprung i ett samarbete mellan de fyra kurfurstarna vid Rhen (ärkebiskoparna av Mainz, Köln och Trier samt pfalzgreven) i myntfrågor. Samarbetet stipulerade lika myntfot samt snarlika motiv på mynten. Över tiden slöts nya fördrag angående myntningen och den s.k. rhenska gyllen blev finviktsnormen för den övriga tyska guldmyntspräglingen.⁶

Nobler kallas de guldmynt som präglades i England från och med 1344 under kung Edward III (fig. 1.4). De var, som Hildebrand skriver, "stora och prydligt utarbetade guldmynt, som på grund af sin 'herrliga' beskaffenhet kallades nobler".⁷

Postulatusgyllen är benämningen på de gyllenmynt som präglades i biskopsdömet Utrecht under biskop Rudolf (1431-1455) (fig. 1.3).⁸ En annan benämning på postulatusgyllen är lätta gyllen och Hildebrand nämner att Hansestäderna åren 1441 och 1450 kom överens om att inte tillåta cirkulationen av några låghaltiga gyllen. Vidare nämns det dock att påvliga uppbördsmän i Sverige år 1491 nyttjade sådana gyllen.⁹

Den ungerska gyllen har sitt ursprung i florinen från Florens. Den ungerska motsvarigheten började präglas ca 1325.¹⁰ Till skillnad från t.ex. de nederländska gyllenmynten så höll den ungerska gyllen vikten och halten på en hög nivå.¹¹

1 Dahlbäck 1988, s. 61.

2 Dahlbäck 1988, s. 189.

3 STb II:3, s. VII.

4 Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev (SDHK), Riksarkivet, www.riksarkivet.se.

5 KLN: florin, sp. 430; KLN: dukat, sp. 361; Rasmusson 1962, s. 171.

6 KLN: gyllen, sp. 606f.

7 Hildebrand 1887, s. 141.

8 KLN: gyllen, sp. 607.

9 Hildebrand 1887, s. 144.

10 Grierson 1991, s. 170.

11 Hildebrand 1887, s. 142f.

I ett enstaka fall förekommer även mynttyper som kallas hwndeken, hornneken samt arnoll.¹² I de senare fallen rör det sig om en s.k. hornsk gyllen från biskopsdömet Liège under biskop Jakob IX von Horn (1484-1486), samt en arnoldsgyllen efter hertig Arnold (1423-1473) från hertigdömet Geldern. Mynttypen hwndeken är oidentifierad. Det enda vi vet är att den värderades till 7 öre. Det kan emellertid vara en felskrivning för hornsk gyllen. Även en s.k. davidsgyllen (dauit) från Utrecht nämns.¹³

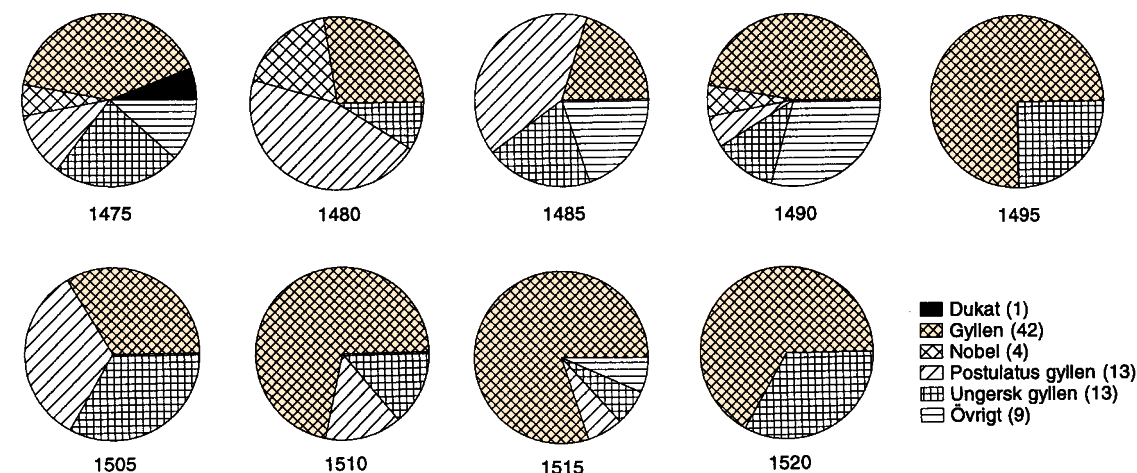
I Sverige präglades det inte några reguljära guldmynt förrän under Erik XIV:s tid, närmare bestämt 1568 då ungerska gyllen präglades. Innan dess hade avslag i guld av silvermynt förekommit, bl.a. under riksföreståndaren Sten Sture den yngre år 1512. Vid grävningsarbeten år 1908 i Slottsbacken, Stockholm, påträffades ett kopparmynt som för närvarande förs till nys nämnda riksföreståndares tid, 1512-1520. Det är troligtvis ett provmynt inför en tänkt guldmyntning. Från unionskungen Hans (1497-1501) finns det en myntordning – daterad 1497 – som omnämner ett svenskt guldmynt överensstämmande med den rhenska gyllen. Något utgivande av ett sådant guldmynt har emellertid ej belagts.¹⁴

När det gäller studier kring guldmyntshanteringen i det medeltida Sverige så har det främsta bidraget lämnats av Nils Ludvig Rasmusson. Han behandlade inte bara guldmynt, utan "allt" guld som cirkulerat i Norden. Rasmusson påpekar att det från de påvliga skattekollektorernas uppbördsredogörelser är svårt att veta om de internationella guldmynten funnits här i Sverige eller om de omväxlades först i Brügge, Lübeck, Florens etc. Dock förekommer även tydliga uppgifter såsom de tolv floriner, vilka inbetalades i Linköping 1327.¹⁵ Vidare framhävs nyttan av att genomföra en totalinventering av källmaterialet för att få relationstal för olika guldmyntstyper. Dessa skulle visa frekvenskillnader över tiden.¹⁶ Rasmusson nämner även att majoriteten av det myntade guldet bör ha kommit till Norden genom handeln med Hansan.¹⁷ Lösfynden innehåller vanligtvis låghaltiga guldmynt från bl.a. Nederländerna. Depåfynd är mycket ovanliga i samtliga nordiska länder – speciellt i Sverige. Rasmusson framhåller följande: "Inför den i jämförelse med de ofta höga guldmyntssummorna i de skriftl. källorna genomgående låga förekomsten i utgrävningsfynd av guldnominaler i förhållande till mängden av mynt med lägre värde måste man beakta, att aktsamheten om guldmynten helt naturligt varit betydligt större".¹⁸ För finskt vidkommande kan ett intressant fynd från Bjärnå, påträffat 1538, med bl.a. utländska guldmynt framhållas.¹⁹

Analys av omnämmanden och sammanhang i tänkeböckerna

De i undersökningen ingående tänkeböckerna sträcker sig som tidigare nämnts från 1474 till 1520. Totalt har 82 stycken omnämmanden registrerats från undersökningsperioden. Dessa 82 omnämmanden förekommer i 64 identifierade sammanhang. Materialet har kontrollerats så "dubbelbokföring" inte har skett. Den huvudsakliga frågeställningen är följande: till vad använde man guldmynt, eller snarare i vilka sammanhang förekommer guldmynten i det senmedeltida Stockholm (tabell 1)?

I tabell 1 förekommer begreppet *gudspenning*, vilket innebär en fästepening som under medeltiden brukades för att markera ett avtals allvar och som för bevis för dess giltighet. Det var ej någon vanlig handpenning, utan gavs till fattiga eller andra behövande. Det är således inte en mynttyp utan ett begrepp.²⁰ Gudspenningen förekommer här i samband med köp av fastigheter och motsvarande. När det gäller köp/försäljning av fastighet/tomt så fallet oftast att guldmynt utgör en del av köpesumman. T.ex. när en Joan Swensson, rådmän, säljer en tomt för "250 marck stochholmske och en rinsk gullene".²¹

Om möjligt kan man säga att guldmyntshantering har en dragning åt mer betydande köp och avtal, t.ex. gårdsköp.

Nedan följer några exempel ur tänkeböckerna. Från 1478 finner vi följande: "Eodem die sattes her i rettin aff tiwffua gotzet ij (2) silffskeder, xij (12) öre peninga ok en rensk gyllenä. Them anamade Magnus Bram (?) her Stens tienare".²² Ett annat exempel från 1482 lyder: "[...] item engin postulatus skal her gaa meer i riket än för vij(7) öre, som han gaar vtlandes i städerne".²³ En falsk gyllen omtalas 1487: "Samme dag sagdes för retta, ath Erich Olsson anname sin gullene falzske j gen och Hakan scriffuere anname aff Erick sine peninga, för thy han solde hanom flerdh".²⁴ Från 1519 finns en notis rörande husköp: "Item samme dag besprakade Oleff Biörsson Jon Jenssons hus med en gyllene wppa Nilss Olssons wegna, mj herres tiernare".²⁵

I figur 2 redovisas, kronologiskt, de olika mynttyperna gemensamt i cirkeldiagram. En anledning till att studera de olika mynttypernas frekvens är att försöka se om det finns en dominans från något område. Guldmynten är ju importmynt vid denna tid och speglar på så vis handelskontakter. Omräknat i procent utgör gyllen 51,22%, postulatusgyllen 15,85%, ungersk gyllen 15,85%, nobel 4,88%, dukat 1,22% samt övriga 10,98% (posten övriga innehåller bl.a. arnoldsk gyllen, davidsgyllen etc.).

Diagrammen visar på gyllenmyntets dominans bland omnämmandena i tänkeböckerna. Det får anses sannolikt att dominansen beror på handeln med den i östersjöområdet så betydelsefulla Hansan. Det är egentligen bara under perioden 1480-1490 som en annan mynttyp dominerar. Än mer intressant är det faktum att det rör sig om s.k. postulatusgyllen (låghaltiga guldmynt). Glappet mellan cirkeldiagrammet som har under rubriken 1495 och det följande med underrubriken 1505 beror på att tänkeböcker saknas från perioden (se avsnitt ovan om avgränsningar och källkritiska aspekter).

12 STb II:3, s. 10.

13 KLMN: gyllen, sp. 609; STb II:3, s. 10.

14 Thordeman 1936, s. 48 samt Elfver & Frösell 1995, s. 121, 123.

15 Rasmusson 1962, s. 172.

16 Rasmusson 1962, s. 175.

17 Rasmusson 1962, s. 177.

18 KLMN: dukat, sp. 363.

19 Elfver 2008, s. 133-141.

20 NF: gudspenning, s. 546.

21 STb II:2, s. 538.

22 STb II:1, s. 171.

23 STb II:1, s. 378.

24 STb II:2, s. 262.

25 STb II:5, s. 257.

Löpnr	Vol.	Pag.	År	Typ av guldmynt	Löpnr	Vol.	Pag.	År	Typ av guldmynt
1	1	119	1477	Dukat	43	3	71	1492	Rhensk gyllen
2	1	23	1475	Gyllen	44	3	137	1493	Rhensk gyllen
3	1	23	1475	Gyllen	45	3	249	1495	Rhensk gyllen
4	1	64	1476	Gyllen	46	3	259	1495	Rhensk gyllen
5	1	187	1478	Gyllen	47	3	272	1495	Rhensk gyllen
6	1	253	1480	Gyllen	48	3	137	1493	Ungersk gyllen
7	1	71	1476	Gyllen, lätta	49	3	475	1499	Ungersk gyllen
8	1	24	1475	Postulatusgyllen	50	3	10	1492	Ungersk gyllen
9	1	28	1475	Postulatusgyllen	51	3	10	1492	Arnoll = arnoldsgyllen
10	1	256	1480	Postulatusgyllen	52	3	10	1492	Dauit = dauidsgyllen
11	1	378	1482	Postulatusgyllen	53	3	10	1492	Hwndeken
12	1	389	1482	Postulatusgyllen	54	3	10	1492	Horneken = hornsk gyllen
13	1	24	1475	Rhensk gyllen	55	4	198	1511	Gyllen
14	1	24	1475	Rhensk gyllen	56	4	73	1505	Rhensk gyllen
15	1	171	1478	Rhensk gyllen	57	4	330	1513	Rhensk gyllen
16	1	389	1482	Rhensk gyllen	58	4	333	1513	Rhensk gyllen
17	1	24	1475	Ungersk gyllen	59	4	361	1514	Rhensk gyllen
18	1	24	1475	Ungersk gyllen	60	4	122	1506	Ungersk gyllen
19	1	25	1475	Ungersk gyllen	61	4	133	1506	Postulatusgyllen
20	1	28	1475	Ungersk gyllen	62	4	355	1513	Postulatusgyllen
21	1	256	1480	Ungersk gyllen	63	4	355	1513	Rhensk gyllen
22	1	48	1475	Nobler	64	5	88	1515	Gyllen
23	1	48	1475	Nobler, svåra	65	5	91	1515	Gyllen
24	2	111	1485	Gyllen	66	5	98	1515	Gyllen
25	2	262	1487	Gyllen, falsk	67	5	111	1516	Gyllen
26	2	61	1484	Postulatusgyllen	68	5	142	1517	Gyllen
27	2	82	1484	Postulatusgyllen	69	5	235	1519	Gyllen
28	2	126	1486	Postulatusgyllen	70	5	244	1519	Gyllen
29	2	127	1486	Postulatusgyllen	71	5	257	1519	Gyllen
30	2	590	1491	Postulatusgyllen	72	5	266	1520	Gyllen
31	2	82	1484	Rhensk gyllen	73	5	282	1520	Gyllen
32	2	538	1491	Rhensk gyllen	74	5	208	1518	Postulatusgyllen
33	2	572	1491	Rhensk gyllen	75	5	78	1515	Rhensk gyllen
34	2	590	1491	Rhensk gyllen	76	5	206	1518	Rhensk gyllen
35	2	608	1491	Rhensk gyllen	77	5	208	1518	Rhensk gyllen
36	2	605	1491	Rhensk gyllen	78	5	245	1519	Rhensk gyllen
37	2	127	1486	Ungersk gyllen	79	5	42	1514	Ungersk gyllen
38	2	73	1484	Nobler	80	5	114	1516	Ungersk gyllen
39	2	73	1484	Nobler	81	5	127	1516	Ungersk gyllen
40	2	410	1490	Nobler	82	5	289	1520	Ungersk gyllen
41	3	10	1492	Postulatus, god					
42	3	10	1492	Rhensk gyllen					

I Stockholms stads tänkebok 1492 finns kursangivelser för olika guldmyntstyper: "Om alla handa gwldh... vortho the swa ens, ath vngerske gullen schulle her i rykit ganga fore xviii øre ok ey mera. Item rinsche gullenne for xii øre. Item en dauit for xi øre. Item en godh postulatus for i mark. Item en hwndeken for vii øre. Item en horneken for vi øre. Item en arnoll for vi øre."²⁶ Här får man en tydlig uppfattning om hur pass mycket det skiftade mellan de olika guldmyntstyperna och kursangivelserna säger också något om att man uppmärksammade att det fanns olika typer av mynt, gott respektive dåligt.

Slutord

Analysen av källmaterialet har visat att guldmyntshantering förekom, om än sparsamt, i Stockholm under den period som undersökningen avser. Gyllenmynten dominerar helt och hållet. Vidare har det konstaterats att låghaltiga postulatusgyllen nyttjats även långt efter det att Hansestäderna

Sammanställning av guldmyntsomnämnan i Stockholms stads tänkeböcker 1474-1520. Listan är sorterad efter volym i STb II, därefter typ av guldmynt i bokstavsordning.

beslutat (1441 resp. 1450) att inte tillåta dem. Beträffande guldmyntens huvudsakliga användningsområde har det konstaterats, föga förvånande, en dragning åt mer betydande köp och avtal, t.ex. gårdsköp. En genomgång av guldmyntsomnämnan i *Svenskt Diplomatarium* skulle definitivt utgöra ett värdefullt komparativt material till det som behandlats i föreliggande artikel.

Referenser

Källor:

[STb II] *Stockholms stadsböcker från äldre tid*. Andra serien. Tänkeböcker. Utg. af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik.

- Vol 1: 1474-1483 samt burspråk. Stockholm 1917.
- Vol 2: 1483-1492. Stockholm 1944.
- Vol 3: 1492-1500. Stockholm 1930.
- Vol 4: 1504-1514. Stockholm 1931.
- Vol 5: 1514-1520. Stockholm 1933.

Opublicerat material:

Elfver, Frédéric 1999: *Guldmyntshanteringen i det senmedeltida Stockholm. En studie av det numismatiska och skriftliga källmaterialet i Stockholm*. Påbyggnadsuppsats. Historiska institutionen, Stockholms universitet. Vårterminen 1999.Handledare: Göran Dahlbäck. Seminarieledare: Olle Ferm.

Litteratur:

Dahlbäck, Göran 1988: *I medeltidens Stockholm*. Monografier utgivna av Stockholms stad 81. Stockholm 1988.
Elfver, Frédéric 2008: Prästen Matz undangömda guld och silver. Om ett finländskt depåfynd från 1538. *Scripta varia numismatico Tuukka Talvio sexagenario dedicata*. Ed. by Outi Järvinen. Publications of the Finnish Numismatic Society Nr 6. Helsinki 2008. Sid. 133-141.
Elfver, Frédéric & Frösell, Anders 1995: Unionstiden och internationaliseringen. *Numismatiska Meddelanden XL*. Red. Kenneth Jonsson et al. Stockholm 1995. Sid. 109-124.
Grierson, Philip 1991: *The coins of medieval Europe*. London 1991.
Hildebrand, Hans 1887: *Sveriges mynt under medeltiden*. Aftryck ur Sveriges medeltid. Stockholm 1887.
[KLN] *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. Malmö 1956-1978.
[NF] *Nordisk familjebok*. Stockholm 1904-1926.
Rasmusson, Nils Ludvig 1962: Guld i Norden under senmedeltiden. Bakgrund och konturer. *Proxima thule. Sverige och Europa under forntid och medeltid*. Hyllningsskrift till H.M. Konungen den 11 november 1962. Utgiven av Svenska Arkeologiska Samfundet. Stockholm 1962. Sid. 167-183.
Thordeman, Bengt 1936: Sveriges medeltidsmynt. *Nordisk kultur XXIX*. Mønt. Udgivet af Svend Aakjær. Stockholm, Oslo och København 1936. Sid. 1-92.

Avtal, ärende i rätten (ej stöld)	16
Köp/försäljning av fastighet/tomt	13
Stöld	9
Testamente/arv	5
Kursangivelse, motsv.	4
Lön för arbete	4
Gudspenning	3
Överlämnande (olika anledningar)	3
Mynt som viktangivelse	2
Falsk gyllen	1
Övrigt eller oklart sammanhang	4
Summa:	64

Tab. 1. Stockholms stads tänkeböcker 1474-1520. Sammanhang med guldmyntsomnämnan. Källa: STb II:1-5.

Nyt aftryk i næver – Kongsberg 8 skilling 1772

Af Michael Märcher

Møntstempelaftertryk på birkebark til kontrol, godkendelse eller fremvisning i forbindelse med møntproduktion eller almindelig drift af møntsteder kendes fra flere lande i 1500-1700-tallet. Praksissen med at bruge birkebark til aftryk har formentlig været væsentlig mere udbredt end, hvad de få bevarede eksemplarer vidner om. Denne lille artikels formål er publicering af et aftryk fra Kongsberg 1772, som forfatteren i 2010 stødte på i Rigsarkivet, København.

I Danmark-Norge kendes fænomenet med aftryk på bark fra anden halvdel af 1700-tallet. Der er tale om aftryk på næver, der er del af den seje og stærke bark fra birketræer. Materialet er på grund af sin styrke og elasticitet velegnet til stempelaftertryk, da det vedvarende og meget tydeligt gengiver prægnet. Næveren blev anvendt af stempelskæreren Anders Lunder på Mønten i Kongsberg og hans lærling Nicolai Wilhelm Wright. De sendte i 1780'erne flere sådanne stempelaftertryk til Møntdirektøren i København til godkendelse eller som bevis på deres kunnen udi stempelskærings svære kunst.¹

Anders Lunder kendte imidlertid til anvendelsen af næver til stempelaftertryk allerede før han i 1773 blev ansat som stempelskærerslærling ved Mønten i Kongsberg. Han sendte med brev af 11. december 1772 et aftryk af forsiden til en 8 skilling (fig. 1) til Møntdirektøren i København. Formålet dermed fremgår tydeligt af brevet: "Da jeg allerede for nogle Aar Siden insinuerede een Memorial til Oberberg-Amtet; om at nyde Deres Forestilling paa Höyere Stæder til at maatte blive andtagen til Stempel=Skjærer Lærling her paa Stædet, og samme min Andsøgning /: Mueligen formedelst Myntens Ophævelse:/ til Dato er bleven ubesvaret. Saa Fordrister jeg mig, herved saa Aller=Ærbødigst som ydmygst at fremkomme med Ansøgning ... til Stempel=Skjærer Lærling her ved Sølvværket; Hvortil jeg har havt Tilbøylighed fra min Ungdom af, og har og dermed gjort en liden Begyndelse som ved følgende Otte=Sk: Aftryck udviiser."² Det fine rødbrune aftryk (fig. 1) kan således være blandt årsagerne til, at Anders Lunder i foråret 1773 blev ansat som stempelskærerslærling.

Stemplet blev næppe anvendt til møntproduktion, men ligner meget de 1773-75 i Kongsberg anvendte stempler. Frank Pedersen har identificeret 11 forskellige forsidestempler anvendt til 8 skilling 1773, og ingen af disse er identisk med stemplet bag aftrykket.³

Fra udlandet kendes et lavt antal eksempler på brugen af birkebark. Et nyligt publiceret eksempel (fig. 2) stammer fra de meget spændende udgravninger af møntstedet på slottet Haldenstein i den schweiziske kanton Graubünden. Der blev udmøntet på slottet i 1600-1700-tallet, og det fundne aftryk viser bagsiden af en mønttype, der blev præget cirka 1612-28. Det drejer sig om en dicken fra Thomas I af Schauenstein. Aftrykket er antageligt blevet brugt på møntstedet til at teste et nyt stempel, da der findes mønter, hvis bagside er stempelidentisk med aftrykket. Med andre ord har det stempel, der har præget aftrykket, også præget mønter. De mønter har årstallet 1620 på forsiden. Man må forstille sig, at man inden hærdeningen af stemplet har lavet et aftryk i det relativt bløde barkmateriale.

Fig. 1: Aftryk på birkebark af forsiden til 8 skilling. Fremstillet af Anders Lunder i Kongsberg 1772. Cirka 24x35 mm.

Den lille spids forneden har formentlig lettet håndteringen af barkstykket både ved prægningen og senere.

Fig. 2: Aftryk på birkebark af bagside-stemplet til en dicken fra cirka 1612-28, fundet ved udgravning af møntsted i Schweiz. Cirka 37x37 mm.

Archäologischer Dienst Graubünden, FNr. HS90/367d.

riale. Blev aftrykket godkendt, kunne stemplet hærdes, hvis ikke måtte det tilbage til stempelskæreren for at få manglerne udbedret.⁴

Sådan har det muligvis foregået på mange møntsteder, men kilderne dertil og antallet af bevarede barkaftryk er forholdsvis få. Omtale deraf og en del eksemplarer findes i arkiver, og nogle stykker er omtalt i auktions- og samlingskataloger, mens kun ganske få stammer fra arkæologiske undersøgelser. Forhåbentlig kan denne artikel være med til at øge opmærksomheden omkring dette numismatiske fænomen, der strækker sig betydeligt i både tid og rum.

1 Se Michael Märcher: Fra Nicolai Wilhelm Wrights hånd, *Numismatisk Rapport* 85, 2005, 14f. og af samme forf.: Fra Wrights hånd – II, *Numismatisk Rapport* 86, 2005, 20f. Fig. 1 er fotograferet af forf., der har skrevet artiklen i sin fritid. Tak til Rahel C. Ackermann, Inventar der Fundmünzen der Schweiz, for oplysninger og lov til at bringe fig. 2.

2 Rigsarkivet, Den Kgl. Mønt, Mønten i København, Indkomne breve, 1772, 95.

3 Frank Pedersen, upublicerede undersøgelser, oktober 2010. Tak til Frank Pedersen for disse og andre oplysninger.

4 Rahel C. Ackermann: Ein Fund aus dem Schloss Haldenstein: Ein Abschlag eines Münzstempels des Thomas I. von Schauenstein auf Birkenbast, *Schweizer Münzblätter*, hæfte 238, 2010, 51-56. I artiklen omtales og henvises der til flere eksempler på møntrelateret brug af næver.

OSLO

MYNTHANDEL

Inkognitogaten 33 A 0256 Oslo, Norge
Postboks 2745 Solli N-0204 Oslo, Norway
telefon: +47 23 10 00 00 Fax: +47 23 10 00 25

MYNTER • SEDLER • MEDALJER KJØP • AUKSJON MYNTER • SEDLER • MEDALJER

Helle W. Horsnæs, *Crossing Boundaries. An Analysis of Roman Coins in Danish Contexts*

Vol.1: Finds from Sealand, Funen and Jutland.

Publications of the National Museum.

Studies in Archaeology and History, Vol. 18.

København 2010. 216 s. DKK 298,00.

ISBN 978-87-7602-133-7. I kommission hos

Syddansk Universitetsforlag, Campusvej 55,

DK-5230 Odense, press@forlag.sdu.dk

Metalldetektorfunn har de senere årene økt tilfanget av funnmynter fra dansk jord betydelig. Ikke minst har mengden romerske funnmynter økt. Nationalmuseet i København har i mange år systematisk arbeidet med funnmynter, og nå har tiden kommet for første publisering av de romerske funnene under ett. Av boktittelen fremgår det at nok et bind over romersk funnmynt er under arbeid, og forfatteren varsler at det forhåpentligvis kan sluttføres i 2011. Fordelingen på bokbind er geografisk, og vol.2 skal omfatte funn fra Bornholm. Disse skiller seg vesentlig fra de øvrige danske funnene, og materialets omfang tatt i betraktning virker det fornuftig å publisere funnene i to bind.

Bindet vi skal se nærmere på her, altså vol.1, omfatter funn fra Sjælland, Jylland og Fyn. Boken er bygget tradisjonelt opp som materialpublikasjon, med åtte kapitler som tar for seg de praktiske bestemmelsene omkring jordfunne mynter, periodedefinisjoner, myntmaterialet, geografisk distribusjon av funn, ulike funntyper, funndistribusjon nord for limes generelt, samt en kortfattet syntese.

Boken er i A4-format, med utstrakt bruk av illustrasjoner, kart og grafer for distribusjon av funn, mynttyper, kronologi og så videre. Gjennomgående holder boken en høy produksjonsmessig kvalitet, og særlig sjenerøs bruk av illustrasjoner, kart og tabeller i fargetrykk gjør leseren takknemlig når en skal danne seg oversikt over dette komplekse og rikt sammensatte funnmaterialet.

De fire første kapitlene fungerer som introduksjonskapitler til sentrale områder vedrørende hovedtemaet. Det første redegjør for dansk lovregulering vedrørende myntfunnene, en lovgivning med røtter tilbake til Valdemar IIs Jyske Lov av 1241, og for generell faghistorikk omkring romerske funn i Danmark. Neste kapittel tar for seg de geografiske forholdene, og

gir en nyttig beskrivelse av jernalderkronologi i Danmark (Skandinavia) og perspektiverer dansk jernalder i forhold til tysk (kontinental) jernalder med hensyn til kronologi og begreper. Allerede her varsler Horsnæs en av hovedproblemstillingene for forskningen og tolkningen av romerske funnmynter i de nordiske land, nemlig hvilken periode de faktisk var i sirkulasjon (om enn ikke som betalingsmidler, så iallfall i en brukskontekst). Horsnæs hevder at «the context of the coin finds are as important as the coin finds themselves» (s. 27), og slår dermed fast et av hovedprinsippene som ligger til grunn for tolkning av romerske funnmynter i de nordiske land. Den kortfattede materialgjennomgangen i kapittel 3 reiser viktige spørsmål om materialets representativitet, om variasjonene i funntetthet, forskjellene i områdefunn og funn fra arkeologiske utgravninger, skattefunn vs. enkeltfunn og, ikke minst, om metallsøkervirksomhetens betydning for dagens funnmønster i Danmark. Det kan allerede her slås fast at et lands politikk for bruk av metallsøkere er blant de viktigste forhold å ta i betraktning når funnforekomster, funnfordeling og funntetthet skal vurderes. Kapittel 4 gjennomgår den generelle geografiske distribusjonen av funn. Noen av hovedtrekkene som fremkommer er at Sjælland er rikere på denarfunn enn Jylland og Fyn, at denarfunnene hovedsakelig opptrer i områder uten andre jernalderfunn, og at store, undersøkte områder med rike spor etter tett jernalderbosetting, som f.eks. vest for København, ikke oppviser funn av romerske mynter av betydning. De rike funnene rundt sentralstedet Gudme på Fyn blir naturligvis nevnt, og de relativt sett sparsomme funnmengdene fra Jylland, hovedsakelig fra de østlige delene, drøftes kort. Illerupfunnene diskuteres for seg som depotfunn senere i boken. Alt i alt gis en oversiktlig og deskriptiv gjennomgang av geografiske variasjoner i funnmengde og av mynttyper som gir grunnlag for diskusjonene i senere kapitler.

I kapittel 5 behandles spørsmål omkring funnkontekst, som gis en overordnet inndeling i gravfunn, depotfunn og bosettingsfunn. De romerske myntene som opptrer i gravfunn er i all hovedsak fra høystatusgraver. Sølvmynt dominerer i antall, og de fleste av dem er omarbeidet til smykke/anheng. Under en fjerdedel av myntene er i gull, og av dem er kun ett eksemplar fra en kvinnegrav. Vi ser altså ikke samme mønster som for gullbrakteater i gravfunn, der det kan se ut som om det skjer en endring fra at de opptrer som maskulint til feminint gravutstyr. Men gravfun-

nene med mynt er for få i antall til å kunne utlede noen sikker statistikk på dette området. Kronologisk er myntene jevnt fordelt på graver fra omkring 210 til 400 e.Kr. (periode C1b-C3). Horsnæs vier et avsnitt til en drøfting av fenomenet med Charons obol, som ofte og ukritisk blir benyttet som forklaring på mynters tilstedeværelse i graver. Forfatteren stiller seg tvilende til at denne forklaringen er gyldig for edelmetallmyntene i danske graver, et poeng som arkeologer så vel som menigmann bør ta ad notam.

Depotfunnene innledes med de helt sentrale våpendepotfunn, der Illerupfunnene med sine nesten 200 denarer naturlig nok er de viktigste. Horsnæs følger sedvane og tolker funnene som utslag av rituell ofring etter krigstriumf, og som utslag av stridigheter mellom germanske stammer, ikke mellom germanske og romerske styrker. Så følger en gjennomgang av denarfunn fra våtmarksområder, andre denarfunn, blandede funn og gullfunn. De enkeltfunne gullmyntene fra avdiseliggende strøk uten andre jernalderfunn blir av forfatteren tolket som utslag av religiøst betingede ofre gjort i marginale områder (s. 91).

Funn fra bosettinger innledes med en inngående behandling av Gudme og området rundt. De spennende utgravningene av dette området, med myntfunn i godt daterte kontekster, viser blant annet at denarer fra 1. og 2. århundre e.Kr. var i bruk og ble deponert fra det 3. til tidlig 6. århundre e.Kr. (s. 97). Ginderupfunnene med sin uvanlig tidlige funnsammensettning blir også nevnt. Til sammen 31 denarer fra perioden 125 f.Kr. til 74 e.Kr. er funnet, og av dem er nesten 60 % fra før Augustus. Husene de er funnet ved kan dateres til tidlig jernalder. Sammenfattet konkluderer Horsnæs med at myntene antageligvis ble deponert i perioden ca. 100-150 e.Kr. Selv om funnet er nærmest unikt i dansk sammenheng, så kjenner vi fordelingen på mynttyper fra andre tidlige denarfunn fra både romersk og germansk område. Bosettingsfunnene oppviser et uventet mønster i og med at de fleste sammenhenger der romerske denarer er funnet, kan dateres sent, dvs. fra midten av det fjerde århundret og fremover. Forfatteren mener sammenfattende studier av samtlige detektorfunn fra de aktuelle lokalitetene må utføres før sikre konklusjoner kan trekkes. Men det later til at romerske denarer fra 1. og 2. århundre e.Kr. altså forekommer naturlig i sene kontekster på dansk område, fra fjerde århundre og helt frem til middelalderlokaliteter. Kapittelet rundes av med en oversikt

over denarfunn, unntatt et par store lokaliteter (som er presentert tidligere i kapittelet).

Løsfunn/overflatefunn er ikke inkludert i dette kapittelet om «Context types», og er således «kontekstløse» mynter. Men som bokens forfatter godt vet, finnes det ikke «kontekstløse» mynter. Alle har kontekster, som kan gis en utvidet beskrivelse i en såkalt gjenstandsbiografi, men de er ikke nødvendigvis del av en arkeologisk primærkontekst, dvs. funnet i daterbart stratigrafisk lag/kontekst der de har havnet etter de gikk ut av sitt primære bruksområde.

Bokens andre hovedkapittel er kapittel 6, der selve myntmaterialet blir beskrevet. De ulike myntslagene (denarer, siliquae, gullmynt, bronsemynt osv.) samt sekundært behandlede mynter blir beskrevet, sammen med en oversikt over myntstedene som er representert i funnmaterialet. Ikke mindre enn 22 kronologiske oversikter og geografiske distribusjonskart leder oss gjennom materialpresentasjonen. En av de store diskusjonene (og ikke bare for Danmarks vedkommende) er naturlig nok konsentrert om når denarene forlot romersk område, og når og via hvilke veier de kom til Danmark. Horsnæs slutter seg til forskere som argumenterer for at denarene forlot romersk område allerede under Mark Aurels siste år ved makten, og altså hovedsakelig i perioden ca. 180 til 230-tallet (s. 134). Og hun mener de hovedsakelig forlot romersk område som samlede summer, som senere ble splittet opp og blandet med annen mynt når de ankom Barbaricum. Vi finner også en fylldig gjennomgang av de barbariske imitasjonene; om antall, produksjonssteder og kronologi.

Funn av siliquae er sjeldne i Skandinavia og på kontinentet øst for Elben. På de britiske øyer finner vi derimot rikelige funn av disse små, senromerske sølvmyntene. Horsnæs gir en god redegjørelse for de sparsomme funnene, og inndeler dem i to kronologiske grupper. Funnene fra Gudme utgjør en gruppe med tidlige siliquae som antageligvis kom samlet fra Sørøst-Europa, mens en senere gruppe har større likheter med britiske funn, både når det gjelder kronologisk fordeling, men også i det at mange eksemplarer har klippet rand. De sene siliquae-funnene kan dermed tyde på en direkte kontakt mellom dansk område og de britiske øyer, muligens via friskisk område mot slutten av det fjerde århundre e.Kr.

I alt 168 gullmynter og medaljonger fra funn blir beskrevet inngående, flertallet er fra perioden før 395,

mens 42 er senere solidi. Mange av gullmyntene stammer fra enkeltfunn, men forfatteren mener dette gir et misvisende bilde av funnsituasjonen. Med sin høye verdi har gullmyntene opprinnelig vært del av samlede depoter, som senere har blitt utpøyd eller spredt av andre grunner. Horsnæs argumenterer også for at gullbrakteatene oppsto for første gang i Gudme.

Horsnæs nevner to, velkjente, hovedteorier som forklarer forekomsten av romersk mynt i Danmark: En økonomisk (handel) og en politisk (leisodater, krigsbytte). Her baserer forfatteren seg på Berger og Bursche, som hevder at et behov for rent sølv alene er en for enkel forklaringsmodell. Horsnæs tar dette videre, med utgangspunkt i importrutene til Sør-skandinavia og mulige

roller romersk mynt kunne ha hatt i dansk jernalder-samfunn. Hun påpeker generelt den overraskende beskjedne kontakten/interessen for Skandinavia/seilingsruter nordover blant romerne. Konklusjonen er at det ikke utkrystalliseres én hovedårsak til importen av mynt, men at det ser ut til at de har kommet kontinuerlig gjennom flere århundrer, og at de har sirkulert i ulike sfærer lenge før de ble deponert. Det er registrert noen ganske få funn fra før 200 e.Kr., men hoveddelen av denarer kom i det tredje århundre e.Kr. Senromersk mynt kom i mindre antall i det fjerde til sjette århundre e.Kr. Det er vanskelig å påvise én enkelt handelsrute, men at vi må forestille oss et stadig skiftende nettverk av sentralsteder, knutepunkter, havner og ferdssåre gjennom de århundrene vi snakker om. Horsnæs oppsummerer og konkluderer sunt på basis av empirien som presenteres i bokens hovedkapitler (4-6). Det ville likevel vært interessant om hun hadde tatt drøftelsene ett steg videre, og beveget seg inn på områder som identitet, kommunikasjon, handelens betydning som sosialt fenomen og kreolisering. Både bruken av statusobjekter og ornamenteradisjonene viser at disse temaene er relevante med tanke på kontakt mellom Romerriket og dansk område. Men ett sted må grensen gå, og det er lett å forstå forfatterens valgte grenseoppgang for syntesen. Andre elementer som kunne vært trukket inn, er en mer inngående behandling av hvorvidt interne forhold i Romerriket kan forklare myntforekomstene i Barbaricum. Kan for eksempel krisen i riket i det tredje århundre e.Kr. forklare fraværet av mynt i danske funn? Horsnæs går heller ikke grundig inn i motivanalyser av materialet. Dette har gitt spennende resultater i nyere studier, blant annet fra Nederland, og kunne vært et interessant tema også for danske forhold.

Totalt sett har Horsnæs' bok mange sterke sider. Det er viktig og betimelig med en fyldig introduksjon der det redegjøres for dansk lovverk, og at funnrepresentativitet vies oppmerksomhet. De senere årenes funnsituasjon i de nordiske landene viser med all mulig tydelighet at funnmengde og også type mynt i

funn varierer sterkt med forvaltningsregime, lovverk og metalldetektorbruk. Det går klart fram at en enhetlig dansk lovgivning gjennom mange århundrer har sikret god og konsekvent funnbehandling, og at det er mange fordeler ved at funnene har innkommet Nasjonalmuseet som sentral institusjon over lang tid.

Horsnæs er naturligvis klar over representasjonsproblematikken ved myntfunnsanalyser, noe som nevnes allerede i forordet. En viktig faktor her, er bruken av metallsøkere, og myndighetenes evne og vilje til samarbeid med metallsøkermiljøer er avgjørende for funnforekomstene. Situasjonen i Danmark står som vi vet i sterk kontrast til Sverige, der metalldetektorer er forbudt i bruk. Dette gjør det metodisk vanskelig å sammenligne funnforekomster mellom de to landene. I boken kan Gudme stå som eksempel på hvor viktig detektorbruken er. Her har funnbildet endret seg sterkt etter metallsøking ble startet systematisk opp fra 1980 (s. 101). Horsnæs peker også på at funn av barbariske imitasjoner tilsynelatende blir rikere med detektorbruk (s. 136 og n 44).

Men her kommer vi også inn på et annet komplisert spørsmål. Hvordan (om i det hele tatt) skal «kontekstløse» mynter kategoriseres? Det har tidligere vært en tradisjon for å forkaste såkalte kontekstløse mynter (gjørne enkeltmynter som kun kan tilskrives overflatefunn fra et stort geografisk område). Metodisk sett er dette en feilslutning. Kontekstløse mynter finnes ikke, bare grader av hvor mye av gjenstandsbiografien som kan knyttes til ulike konteksttyper (salgs- samlingskontekst, arkeologisk kontekst, sekundær kontekst, primærkontekst). Som arkeologiske kilder er ofte mynter funnet utenfor arkeologisk funnkontekst lite til hjelp. Likevel er dette materialet svært viktig dersom opplysninger og registreringer utføres systematisk over tid. I områder der metalldetektorbruk over årene resulterer i tallrike overflatefunn, kan hele totalbildet av myntomløp, sirkulasjon og bruk endres dersom disse «kontekstløse» myntene utnyttes som kilder. Bruk av metallsøker er sentralt for funnforekomster, men den økte vekten på forvaltningsgravinger (der lokaliteten er bestemt av utbyggingsaktivitet, ikke av forskningsmessige hensyn) spiller også inn på funnbildet. Det er følgelig en rekke tilfældigheter som avgjør hvilke mynter som blir funnet, og det er utvilsomt utilstrekkelig å legge forskningsgravinger alene til grunn for analysene. Ny metodikk og fokus på analyse av «kontekstløse» enkeltfunn er viktig. Det totale funnbildet må tas i betraktning, sammen med en kritisk vurdering av representativiteten til undersøkte områder (kriterier for lokalitetsutvalgelse, metalldetektorbruk, økt/minsket jordbruk, demografisk densitetsendring osv.). Det er en rekke spennende problemstillinger som mangler tilfredsstillende forklaring i dag, for eksempel at kun 5

% av funnmyntene er bronsemynt, mens hele 70 % er denarer (s. 40). Her kan det være nærliggende forklaringer å finne i lokalitetsanalyser, og kanskje ikke kun i at dette reflekterer den opprinnelige myntmengden som tilfløt dansk område. Det kunne vært interessant å følge forfatteren i en mer inngående drøftelse og refleksjon omkring hva som har endret og endrer vårt bilde av funnmyntsituasjonen i Danmark, og hva ulikhetene mellom de nordiske landene kan bunne i.

Boken er for øvrig klart disponert. Kanskje kunne kapittel 7 med hell ha vært flyttet til introduksjonen. Dette ville bedret oversikten ytterligere. «Context types»-kapittelet (kap. 5) inndeles hovedsakelig etter funntyper, og underkapitlene etterfølges ofte av en tabellarisk funn/myntoversikt. Men dette følges ikke konsekvent (bl.a. gis det ingen summarisk oversikt over de viktige våpendepotfunnene), og dette gjør det vanskeligere å danne seg et helhetlig bilde av funnmengde og kronologi. Kanskje det ville vært bedre å samle alle funnoversikter bakerst i kapitlet? Eller som appendix? Gudme presenteres for seg, mens alle andre denarfunn fra bosettinger er samlet. En helhetlig oversikt over samtlige bosettinger, inkludert bronsemynt (og andre nominaler) ville bedret oversikten. Riktignok er alle funnene listet opp både i en geografisk og alfabetisk index til slutt i boken (Indices, s. 191 ff), men der listes alle henvisninger til de 362 funnene i teksten, uten at tabellariske oversikter utheves spesielt.

Kvaliteten i produksjonen gjenspeiles også i at man forgjeves leter etter korrekturfeil i boken. Den etterlater i det hele tatt et solid, troverdig og tillitsvekkende inntrykk. Desto større var gleden da det blant de to små feil som anmelderen merket seg ved, var at hans navns plutselig var endret til Ingvaldsen. Men dette demonstrerer bare at en lapsus kan skje selv den beste (s. 176, note 20: Ingvaldsen (skal være Ingvaldsen)). S. 71, spalte 1 linje 10: Periode C3 angis til 210/20-375 (skal være 310/20-375).

Crossing Boundaries vil utvilsomt bli stående som et viktig bidrag innen nordisk pengehistorie og jernalderarkeologi. Forfatteren fortjener all heder for gjennomføringen av et krevende og særs omfangsrikt materialstudie, og for å presentere dette i en så gjennomarbeidet og klar form. Det er spesielt viktig at sentrale institusjoner som Nasjonalmuseet, med de forvaltningsmessige forpliktelser, samlingsressurser og kompetanse museet innehar, gir forskerne mulighet til å publisere kildemateriale som er av største viktighet for forskere langt utover Danmarks grenser. Vi ser allerede frem til Vol. 2.

Håkon Ingvaldsen¹

¹ Arkeologisk seksjon, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, hakon.ingvaldsen@khm.uio.no.

Tony Abramson (udgiver), Studies in Early Medieval Coinage

Vol. 2, New Perspectives.

Woodbridge, 2011, 261 s, ill. ISBN 978-1-84383-466-3. Pris: 50 £. Udgivet af Boydell Press, PO Box 9, Woodbridge, Suffolk, IP12 3DF, England.

Denne indbydende lille bog er hovedsagligt en udgivelse af foredragene fra det andet Symposium in Early Medieval Coinage, der løb af stablen i Leeds i 2008. Desuden indeholder bogen et par ekstra artikler under overskriften "Additional Papers" og nogle lister og kataloger i sektionen "Accumulations And Indices".

Flere af artiklerne handler om vikingerne i England. Det er baggrunden for, at vi har fundet det relevant at omtale den her. Hele tre artikler handler om Vale of York-skatten, der er det største vikingeskattefund i England, siden Cuerdale-skatten dukkede op i 1840. Den nye skat blev fundet i 2007 og består af 617 mønter samt en del værdigenstande, nedlagt omkring 928. Fundstedet befinder sig et stykke vest for byen York i Nordengland, i et område, der på nedlæggelsestidspunktet netop var blevet tilbageerobret fra vikingerne af angel-sakserne. Den første artikel er skrevet af Barry Ager og handler om guld- og sølvgenstandene i fundet, hvor de kom fra, samt en generel tolkning af skatten. Næste artikel er et summarisk foreløbigt katalog over skatten, skrevet af samme Barry Ager og Gareth Williams. Sidstnævnte alene tegner sig for den tredje artikel, der mere specifikt handler om mønterne.

De tre artikler kunne med fordel være slået sammen til en, hvilket ville have sparet en del gentagelser. Alle tre artikler bærer præg af at være foreløbige, hvilket skyldes, at de er skrevet før skatten kom i offentligt eje. Hele proceduren omkring et fund er temmeligt langvarig i England, og før den er afklaret, bliver mønter og genstande ikke rensat og konserverede. Siden artiklerne blev skrevet, er skatten blevet erhvervet i fællesskab af museet i York og British Museum. Der er blevet udgivet et lille velillustreret hæfte om det (G. Williams og B. Ager, *The Vale of York Hoard*, London, British Museum, 2010), mens vi venter på den endelige publikation. Ikke desto mindre har de tre artikler i den her anmeldte bog stadig deres berettigelse. De giver som sagt et nyttigt summarisk katalog over fundets indhold, og Barry Agers artikel giver en god indføring i fundets betydning. Personligt bed jeg blandt andet mærke i, at den efterfølgende arkæologiske udgravning på fundstedet ikke afslørede tegn på menneskelig aktivitet på stedet ("a featureless area"). I Skandinavien er det ellers ef-

terhånden nærmest reglen, at man kan konstatere, at skattene ikke blev nedgravet langt ude på marken, men inde i selve bebyggelsen.

Fra Gareth Williams artikel i Tuukka Talvios festskrift i 2008 og det foredrag, han holdt på Nationalmuseet i København forrige år, ved vi, at vi har meget at glæde os til fra hans hånd, når han får bearbejdet fundet nærmere. Blandt andet bringer det rigtigt meget hidtil ukendt om den politiske situation og om detaljerne i angel-saksernes erobring af Nordengland fra vikingerne i 920'erne. Gareths bidrag til den her anmeldte bog er imidlertid mere snævert for møntspecialister; han fremhæver alle de møntmæssige nyheder, som fundet indeholder, men hans fremstillingsform forudsætter, at man ved en del om vikinernes udmøntninger i England i forvejen.

Netop dette emne bliver man oplyst om i Megan Goochs artikel i bogen. Artiklen er et velkomment opgør med den deterministiske opfattelse af, at økonomien naturnødvendigt går fra primitiv naturalieøkonomi til organiseret møntbrug. Forfatteren understreger derimod de implicerede parter aktive rolle i og indvirken på udviklingen. Her fremhæves især mønternes rolle som et effektivt redskab i den politiske propaganda som et incitament for møntudstederen. Mærkværdigvist bliver det økonomiske incitament, der ligger i indtægten fra slagskat fra udmøntningen, fuldstændigt forbigået i tavshed. Dette aspekt kunne ellers med rette have været inddraget som endnu et argument for artiklens hovedtese, nemlig, at vikingekongerne i England var aktive agenter i indførelsen af møntvæsenet i deres område.

Bogen indeholder en række andre inspirerende artikler, som dog har mindre anknytning til Norden og derfor ikke skal omtales detaljeret her. Et par undtagelser skal dog gøres. Michael Metcalf viser endnu engang, hvad man kan bruge alle de detektorfundne mønter til i studiet af møntomløb og møntbrug i 700-tallet. Denne gang er det "East Midlands", han har kastet sig over. Nogle af hans bemærkninger er tankevækkende. Således kendte man et par dusin fund i 1975, i dag er tallet, takket være metaldetektoren, over 500! Og som han siger "there is now too much material to picture easily from memory [...] I imagined that I had a fair idea of what [the data] would look like, but [...] the exercise produced some useful surprises". Bedre kan man ikke fremhæve nødvendigheden dels af at have det grundige basisarbejde i orden, dels at give sig tid til at få overblik over materialet for at kunne udnytte det potentiale som kilde til forståelse for forne tider.

Arent Pol beskriver et hollandsk fund af en blyplade med aftryk af et 700-tals møntstempel. Han diskuterer alle de tolkninger af den slags genstande,

der har været fremført. Heriblandt er prøveafslag af nye stempler eller forlæg for stempelskæreren de hidtil mest overbevisende. Pol fremfører nu et forslag: rensning af stempler, idet man kan forestille sig, at urenhederne i stemplet ville sidde fast i blyet. Det sidste ord er ikke sagt i den debat. Fænomenet har også betydning for Skandinavien, idet der her er fundet

en del eksemplarer. I sit katalog i slutningen af artiklen har Pol den fra Lund med, men mærkværdigvis udelader han dem fra Sigtuna. Man leder ligeledes forgæves efter den fra udgravningerne i York. Men trods disse småindvendinger, er artiklen bestemt god og tankevækkende.

Jens Christian Moesgaard

PERSONALIA

Medalj över Tom C. Bergroth

Numismatiska Föreningen i Finlands korresponderande medlem amanuens Tom C. Bergroth har på sin 60-årsdag den 5 oktober 2011 blivit hedrad med en medalj, som har utformats av den svenska skulptören Ernst Nordin.

På medaljens åtsida har Bergroth porträtterats en face i frack med ordenstecken. På framsidan finns hans vapen, framställt efter en målning av den engelska heraldiska konstnären Tom Meek. Omkring halsen på vapnets hjälm ses korset av den svenska Carl XIII:s orden, under skölden hänger fyra riddartecken: Finlands Frihetskors och Vita Ros' Orden, den svenska Nordstjärneorden samt den danska Dannebrogorden.

Medaljen i brons har präglats i 100 ex. Dess diameter är 56 mm.

Medaljen kostar 100 euro och kan beställas av Antti Matikkala (antti.matikkala@helsinki.fi).

Mitali Tom C. Bergrothista

Suomen Numismaattisen Yhdistyksen kirjeenvaihtajajäsenen amanuenssi Tom C. Bergrothin 60-vuotispäivän 5. lokakuuta 2011 kunniaksi on lyötetty mitali, jonka muotoili ruotsalainen kuvanveistäjä Ernst Nordin.

Mitalin etusivulla on frakkimuotokuva kunniamerkein ja teksti Tom C. Bergroth. Takasivulla oleva Bergrothin vaakuna ritarikuntamerkein on toteutettu englantilaisen heraldisen taiteilijan Tom Meekin vaakunamaalauksen pohjalta.

Pronssista mitalia on lyöty 100 kappaletta. Sen halkaisija on 56 mm.

Mitalin hinta on 100 euroa ja sitä voi tilata Antti Matikkalalta (antti.matikkala@helsinki.fi).

Lähempiä tietoja: Numismaattinen Aikakauslehti 4/2011, s. 130.

NUMISMATISKE NYHEDER

Dronning Margrethe II's regeringsjubilæum

I anledning af Hendes Majestæt Dronning Margrethe II's 40 års regeringsjubilæum 14. januar 2012 udgav Den Kongelige Mønt forskellige erindringsmønter. Dronningen har fået et nyt portræt, som viser, at hun er overhovedet for de kongelige ordner Elefantordenen og Dannebrogordenen. Reliefbusten er lavet af skulptør Karin Lorentzen, som også er kunstneren bag flere andre mønter.

Da Dronningen blev spurgt, om hun havde specielle ønsker for bagsiden, sagde hun ja, det havde hun.

Hun ville gerne have, at bagsiden skulle vise noget om Færøerne, Grønland og Danmark. I samarbejde med heraldikeren Ronny Andersen blev det til en nyfortolkning af våbenskjoldet med Danmarks tre løver og ni søblade (hjerter), Færøernes vædder og Grønlands isbjørn. Det hele er omgivet af stiliserede bølger, der symboliserer havet, der binder Rigsfællesskabets tre dele sammen.

Erindringsmønten kommer i tre versioner: en 3.000-kroner guldmønt på 8,65 g til pris af 3.000 kroner, en 500-kroner sølvmønt i en unzes vægt (31,1 g) og .999 sølv til 500 kroner og en almindelig 20 kroners omløbsmønt i oplag på 750.000 stykker.

Sidstnævnte kan kun købes i ruller med 20 stk til 400 kr. 20-kronen er også lavet i en proof-version til 125 kr., men den skulle bestilles inden 16. januar.

Læs mere om bestilling og levering på www.kgl-moent.dk

Niels Stampe

NORSKE MØNTER

Christian IV 1588-1648.

DC 2712	2 Skilling 1642. NM.129. S.48. H.16. Sieg 2.	Flot 1 (lille revne)	2.000,-
DC 2697	2 Skilling 1647. NM.133. S.39. H.17. Sieg 3	1 (buklet)	1.800,-

Frederik III 1648-1670.

DC 2521	2 Mark 1649. NM.144. S.30. H.67A. Sieg 6,1	1	3.100,-
DC 2617	2 Mark 1650. NM.145. S.25. H.67A. Sieg 6,1	1	3.400,-
DC 2614	2 Mark 1653. NM.148. S.70. H.67B. Sieg 6,2	Pæn 1	3.300,-
DC 2614	2 Mark 1656. NM.151. S.27. H.67B. Sieg 6,2	1(+)	3.900,-

Christian V 1670-1699.

DC 2625	1 Skilling 1691. NM.249. S.53. H.77. Sieg 7	1-	2.000,-
DC 2626	2 Skilling 1685. NM.143. S.21. H.59. Sieg 14,2	1	1.800,-
DC 2738	2 Skilling 1687. NM.227. S.41. H.70. Sieg 15	1	1.000,-
DC 2728	Krone 1696. NM.190. S.30. H.73. Sieg 42	1	6.400,-

Frederik IV 1699-1730.

DC 2702	8 Skilling 1708. NM.29. S.6. H.B. Sieg 3,2	1(+)	1.000,-
DC 2631	16 Skilling / Mark 1715. NM.9. S.6. H.14. Sieg 7	Pæn 1	1.500,-
DC 2631	Krone 1723. NM.3. S.3. H.3. Sieg 11	1+ (renset)	6.000,-
DC 2098	Krone 1725. NM.4. S.2. H.4. Sieg 12	1(+)	3.400,-

Christian VI 1730-1746.

DC 2370	24 Skilling 1744. NM.13. S.1. H.4C. Sieg 4,3	1	1.100,-
---------	--	---	---------

Frederik V 1746-1766.

DC 2734	24 Skilling 1761. NM.17. S.4. H.2A. Sieg 3,1	1(+)	1.100,-
DC 2615	Rejsedaler 1749 PCW. NM.34A. S.3. H.33A. S.5,1	1(+)	16.000,-

Christian VII 1766-1808.

DC 2735	½ Speciedaler 1776. NM.17. S.6. H.3. Sieg 13	1++ (renset)	3.600,-
---------	--	--------------	---------

Dette er et lille udvalg af mit lager af norske mønter.
Alle mønterne kan ses med foto på min hjemmeside - www.hafniacoins.dk

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C
TLF. / FAX. +45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | EMAIL: FR@HAFNIACOINS.DK

BEMÆRK NU ÅBEN TIRSDAG

ÅBEN TIRSDAG, ONSDAG, TORSDAG OG FREDAG KL. 11 - 17.30
LUKKET MANDAG OG LØRDAG

MYNTAUKTIONER
I SVERIGE AB

- ett av Svenska Numismatiska Föreningen belågt bolag

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 - 115 22 Stockholm
Phone: +46 8 410 465 65 E-mail: info@myntauktioner.se
www.myntauktioner.se

VI SÄLJER DINA SVENSKA MYNT!

Vi är marknadsledande auktionist i Sverige på svenska mynt och medaljer, men vi har även köpstarka kunder på t. ex. norska, polska och ryska objekt.

Hos oss får Du förmånliga inlämningsvillkor och ett korrekt och seriöst bemötande. Vi har en filial i södra Sverige också.

Välkommen att kontakta oss för en diskussion om försäljning!

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2010-2014: Pekka Säilä

Næste unionsmøde i Helsinki 2014

Hjemmeside: "kommer snart"

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: www.numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Rósing Skorá

Hjemmeside: www.fomynt.dk

E-mail: fomynt@fomynt.dk

Myntsafnarafélag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Anton Holt

Hjemmeside: www.mynt.is

E-mail: skyggir@internet.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Kjell Ernst Zapffe Andersen

Hjemmeside: www.norsksnum.org

E-mail: peroenge@gmail.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@turku.fi

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Bernt Thelin

Hemsida: www.sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Pekka Säilä

Hemsida: <http://www.snynumis.fi>

E-post: sny@snynumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Oluf Björk

Hemsida: www.numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, Helsinki, Finland

Chef: Tuukka Talvio

Hemsida: www.nba.fi/sv/nationalmuseum

E-post: Tuukka.Talvio@nba.fi

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12,

1220 København K, Danmark

Leder: Michael Andersen

Hjemmeside: www.natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinettet

Slottsbacken 6, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Chef: Ian Wiséhn

Hemsida: www.myntkabinettet.se

E-mail: info@myntkabinettet.se

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Leder: Anton Holt

Hjemmeside: www.sedlabanki.is/?PageID=119

E-mail: safnadeild@sedlabanki.is

Universitetets Kulturhistoriske Museers

Myntkabinett

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762, St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Ingvaldsen & Svein H. Gullbekk

Hjemmeside: www.khm.uio.no

epost: hakon.ingvaldsen@khm.uio.no

epost: s.h.gullbekk@khm.uio.no

Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet

Lilla Frescativ. 7, Stockholms Universitet,

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Kenneth Jonsson

Hemsida: www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen

forskningsgruppen

Af Jens Christian Moesgaard

Vin, mønter og begrebsforvirring

Få ting her i livet er vel bedre end vin og mønter. De kan dog sjældent kombineres, men det skete faktisk for mig for nyligt, da jeg i mit lokale supermarked spottede en nydelig vinetiket med en tegning af en mønt. Den måtte købes, vinen nydes og mønten studeres.

Vinen var en rød Bourgogne, der bestemt lod sig drikke. Men mønten var fra ... Bretagne! Det var en écu d'or au soleil ("guldskjold med sol"), præget under den franske konge Frans I (1515-1547) i hans egenskab af hertug af Bretagne, hvilket tydeligt fremgår af indskriftens sidste ord BRITANIE DVX og Bretagnes heraldiske symbol, hermelinsskindet til højre for våbenskjoldet.

Nu ligger Bourgogne og Bretagne temmeligt langt fra hinanden; førstnævnte indlands mod øst, sidstnævnte søværts så langt mod vest, som man kan komme. Og hvad mere er, hvor førstnævnte er berømt for sine vine, sine lækre snegle-retter og romanske klosterruiner, findes der stort set ikke vine i Bretagne, der er hjemland for madpandekagen, cidre'n og bauta-stene.

Hvorledes den meget markante Bretagne-mønt er havnet på etiketten for de liflige dråber fra Bourgogne, skal jeg ikke kunne sige. Det ville ellers ikke have været spor svært at finde en nydelig burgundisk mønt i stedet for. Her er måske et nyt arbejdsfelt for solid numismatisk ekspertise?

Fuldend din samling!

Hos Bruun Rasmussen har du mulighed for at købe og sælge mønter på auktion.

Hver anden søndag afholder vi møntauktioner på nettet.

Vi søger løbende alverdens mønter, pengesedler og medailler til vores traditionelle og net-auktioner.

For yderligere information se bruun-rasmussen.dk eller kontakt møntafdelingen på telefon 8818 1200 / e-mail: monter@bruun-rasmussen.dk.

Du er også altid velkommen til at besøge os i en af vores afdelinger i København eller Aarhus.

Vurderingsbesøg foretages efter aftale i hele landet.

BRUUN RASMUSSEN
MØNTAUKTIONER

København	Århus	Syddjylland	Fyn	Ålborg
8818 1111	8818 1100	8818 1233	8818 1232	8818 1234